

IV. IN DELI (1920 - 1921)

In de Oostkust van Sumatra, waarvan Deli "het Goudland" deel uitmaakt, bezat de Senembah Maatschappij een vijftiental tabaksondernemingen in Deli en Serdang met een totale oppervlakte van 36.188 ha, volgens een opgave in 1914.¹ Geheel Deli telde een driehonderdtal ondernemingen, onderling verbonden door een goed verkeersnet (wegen en spoorlijnen). Behalve tabak werden ook op grote schaal thee, rubberbomen en oliepalmen geëxploiteerd. De afvoer naar Europa geschiedde via de haven van Belawan, één van de grootste havens in de archipel. De hoofdstad van de provincie Sumatra's Oostkust was Medan.²

Pas na de opening van het Suez-kanaal was de mogelijkheid van een snelle afvoer van cultuurprodukten mogelijk; toen had de Nederlander J.Th.Cremer (1847-1923) de buitengewoon gunstige omstandigheden voor de verbouw van tabak in Deli al ontdekt. Toen de Senembah Mij werd opgericht in 1889, na overname van een aantal bestaande, in Zwitserse en Duitse handen zijnde ondernemingen, was Deli in opkomst. De Duitse oorsprong van de maatschappij leidde ertoe dat nog tientallen jaren vele Duitsers bij de Senembah werkten.³ De maatschappij floreerde bijzonder; tot 1914 was het gemiddelde dividend 31%.⁴

De oorspronkelijke bewoners van het gebied waren niet geschikt en ook naar getal onvoldoende om de ondernemingen te bewerken. Daarom werden op grote schaal arbeiders aangetrokken uit andere gebieden; eerst waren dat voornamelijk Chinezen⁵, later in grote meerderheid Javanen. Deze arbeiders waren grotendeels werkzaam onder de zogenaamde poenale sanctie; ze werden op Java geronseld, vaak onder dubieuze omstandigheden en verbonden zich om voor een aantal jaren op een bepaalde onderneming te werken. Een verbreken van het contract door de Javaan was onmogelijk; weglopen werd strafrechtelijk bestraft. Het lot van de 240.000 contractkoelies⁶ (met hun gezinsleden mee een bevolkingsgroep van veel meer dan een miljoen) in Deli was vaak droevig. Tan Malaka schetst hun lot:

"De klasse die zwoegt van vroeg tot laat; de klasse die loon krijgt juist genoeg om de maag te vullen; de klasse die woont in een schuur zoals geiten in hun stal; die ieder ogenblik geslagen of een 'godverdomme' naar het hoofd geslingerd wordt; de klasse die ieder ogenblik hun vrouw of dochter kan verliezen als de blanke man haar begeert ... dat is de klasse van Indonesiërs, bekend als contract-koelies.

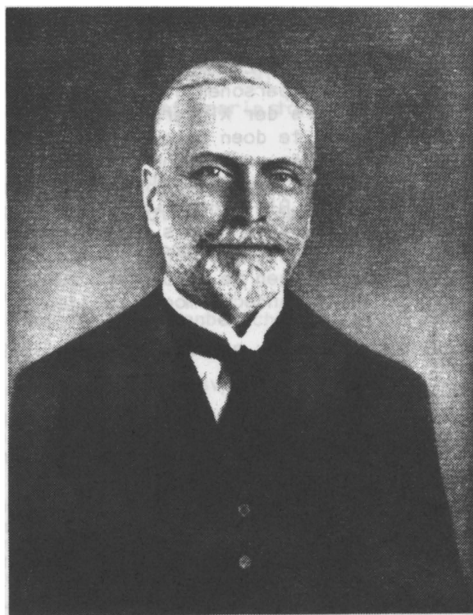
De ondernemingskoelies moeten gewoonlijk om vier uur 's morgens opstaan, omdat de tuin waar ze werken veraf ligt. Pas om zeven of acht uur 's avonds mogen ze naar huis. Het loon volgens het contract is veertig cent per dag. Het eten is gewoonlijk onvoldoende voor het verrichten van zwaar grondwerk acht tot twaalf uur per dag in de hitte. Hun kleren zijn spoedig vodden omdat ze dikwijls in het oerwoud werken.

Hun tekort aan alles veroorzaakt een niet in te tomen begeerte om hun geluk te beproeven in het dobbelspel; een begeerte die opzettelijk gewekt wordt door de maatschappij na de loonuitbetaling. Zij die verliezen - en gewoonlijk verliezen er meer dan er winnen - mogen bij de maatschappij in het krijt staan. Door deze schuld is negentig procent van de koelies na afloop van het contract gedwongen het contract te hernieuwen. De schuld veroorzaakt dubbelbegeerte en het dobbelen verhoogt de schuld, enzovoort, enzovoort."⁷

Slechts weinig koelies konden opklimmen tot *mandur* of *hoofdmandur*; dit pas na vijftien of twintig jaar. Maar het loon was toch slechts twintig of dertig gulden per maand voor een *mandur*, tot zestig gulden voor een *hoofdmandur*.⁸

Aan het hoofd van een cultuurmaatschappij stond de *tuan-maskapai*, de directeur, die in Holland zetelde. Daaronder stond in Deli de hoofdadministrateur, de *tuan-kebon*, het hoofd van alle ondernemingen van een bepaalde maatschappij. Aan het hoofd van elke onderneming stond een *tuan-besar*, een administrateur. Voor de Europeanen was assistent, *tuan-kecil*, de laagste rang. Volgens Tan Malaka waren deze assistenten vooral de lanterfanter, deugt-voor-niets-ers en schlemielen uit Holland die hoopten in Deli kapitalist te worden, na hun assistenschap. Zij kenmerkten zich door "een grote stok, een leeg hoofd en een harde stem", volgens Tan Malaka. Hun loon was vele malen hoger dan dat van de Indiër; bovendien deelden ze in de winst. Voor een administrateur of hoofdadministrateur bedroeg dit winstaandeel in de hausse na de Eerste Wereldoorlog vele tienduizenden guldens of zelfs enige tonnen!⁹

Sinds de oprichting van de Senembah was Dr. C.W. Janssen (1860-1927) directeur. Janssen was een bijzondere figuur. Na zijn promotie aan een Duitse universiteit op een proefschrift over de Batakse *adat* behield hij zijn belangstelling voor de inheemsen. Hij had veel bemoeienis met de Batakse zending en financierde proefcultures en de oprichting van een hospitaal in de

Dr.C.W. Janssen. (uit Senembah Mij.
1889-1939, tegenover titelpagina.)

Bataklanden. Ook wetenschappelijk onderzoek stimuleerde hij; in 1908 richtte hij het Bataks Instituut op. Later was hij één van de oprichters van het Koloniaal Instituut, het huidige Instituut voor de Tropen. Tot zijn overlijden in 1927 bezocht hij Indië zesmaal.¹⁰

De bemoeiingen van Janssen met de koelies onder contract van de Senembah leidden ertoe dat hun omstandigheden in vergelijking met andere maatschappijen niet ongunstig uit de toon vielen. Gewoonlijk werden de koelies gehuisvest in lange loodsen (*pondoka*), die verdeeld waren in vele vertrekken, in elk waarvan een gezin of meerdere ongehuwden woonden. Bij de Senembah werden degenen die twintig jaar in dienst waren, en later ook de beste werkkrachten, in eengezinshuisjes gehuisvest. In 1924 woonden hierin 1720 arbeiders met hun gezinnen op een totaal van ongeveer 18.000 werklieden waarvan een 14.000 onder contract.¹¹

Aan het hoofdkantoor van de Senembah in Indië in Tanjung Morawa, vijftien kilometer ten oosten van Medan en centraal gelegen tussen de Senembahondernemingen, waren enkele medici verbonden. De medische zorg voor de inlandse arbeiders werd alom als exemplarisch beschouwd. Als artsen waren de latere professoren Dr. W.A.P.Schüffner en Dr. E.Walch, beiden malariadeskundigen van grote naam, in dienst. Later kwam Dr. L.Pel de medische staf versterken.¹²

Met het onderwijs aan koeliekinderen was op initiatief van Janssen al vele jaren voor de komst van Tan Malaka een proef genomen. Hierover schrijft Janssen:

"De schooltjes die in de jaren 1904-1906 op de meeste ondernemingen werden opgericht, en waar onderricht werd gegeven in lezen, schrijven en rekenen door Maleis sprekende personen die zelf die kunst ergens hadden geleerd, werden door de ouders der kinderen als gelegenheden aangezien om hun jongens voor *kranie*¹³ te doen opleiden. Men begreep spoedig, dat de grondslag van die schooltjes praktische arbeid en aankweking van handvaardigheid diende te zijn, en dat de hogerop genoemde kunsten niet de hoofdschotel mocht vormen. Bij gebrek van een goed programma en van de voor zulk onderwijs nodige krachten is het tot dusver echter niet tot nieuwe pogingen gekomen. Aangezien het ons streven moet zijn, de bij ons opgroeienden aan de ondernemingen te verbinden, zullen wij in de toekomst aan dit vraagstuk onze volle aandacht moeten wijden."¹⁴

Pas met het aanstellen van De Way en Tan Malaka in 1919 werd opnieuw een poging ondernomen dit onderwijs aan te vatten.

Deze ideeën van Janssen werden hem in Deli niet in dank afgenomen. Men beschouwde hem als een idealist en een onpraktische figuur. Zijn maatregelen ten behoeve van de inlanders werden als lastig en onnodig beschouwd en achter zijn rug gesaboteerd. Janssen paste in het geheel niet in het "plantersmilieu". Een oud-assistent herinnert zich nog dat bij bezoeken van de geheelonthouder Janssen de employés zich tot een glaasje limonade moesten beperken. Voor hen moest dat dicht bij het drinken van vergif komen!¹⁵

Snel na het aanvaarden van de betrekking bij de Senembah Maatschappij

vertrok Tan Malaka naar Indië. Met hem samen op de "J.P.Coen" reisden o.a. Dr. Janssen en enkele andere hoge functionarissen van de Senembah Mij, en ook zijn collega-onderwijzer De Way. Aan boord gaf Tan Malaka nog Maleise les.¹⁶

Malaka schreef Horensma kort na aankomst vol enthousiasme over de onderwijsplannen. Janssen en hij spraken tijdens de reis vaak over het "grote plan".

"Wij staan nu vrijwel alleen met onze poging. Toch worden wij, zowel door het Gouvernement als door de andere Mij^{en} (natuurlijk ook van Java) met belangstelling gadeslagen. Slagen wij, dan ligt hoogstwaarschijnlijk een grote toekomst voor mij open. Dan is er grote kans op dat ik overal als apostel van het nieuwe idee moet optreden. ---

Zover is het echter nog niet, en wij moeten nog steeds experimenteren. Door de heilige samenwerking tussen blank en bruin hopen wij ons plan te kunnen verwezenlijken."¹⁷

Uit deze passage blijkt Malaka's geloof in Janssens opzet, waarin hij ook voor zichzelf goede toekomstmogelijkheden ziet, binnen het kader van de samenwerking tussen blank en bruin. Het valt op dat in deze passage geen enkele ruimte is voor een rol van De Way in de onderwijsplannen.

Met De Way kon hij aanvankelijk goed opschieten. De Way had socialistische sympathieën en was tegen het "ambulante hoofd". Ook hun nauw contact tijdens de Maleise lessen die Tan Malaka De Way gegeven had droeg er toe bij dat zij op vriendschappelijke voet met elkaar stonden. Dit ondanks het feit dat De Way op het laatste ogenblik zijn opdracht om een onderwijzerssysteem voor de koeliekinderen op te zetten met Tan Malaka moest delen.¹⁸

Janssen begreep dat de Indiër Tan Malaka in een hoge goedbetaalde functie in Deli wel eens op moeilijkheden kon stuiten. Daarom stuurde hij al voor hun vertrek naar Indië een brief waarin stond dat Tan Malaka als Europeaan behandeld moest worden.¹⁹

Op 14 december 1919 legde de "J.P.Coen" aan in Belawan, maar Janssen verliet reeds in Sabang de boot. Hij wilde Atjeh bereizen om een indruk te krijgen van de staat van het onderwijs in dat gebied. Pas na drie weken werd hij in Deli verwacht.²⁰

Begin januari meldt een krantenbericht:

"Terug.

De heer Ibrahim Tan Malaka, die tijdelijk na het vertrek van Suwardi Surjaningrat de N.I.P. in Holland vertegenwoordigde, is in Indië teruggekeerd, en wel als onderwijzer aan een der ondernemingsscholen van de Senembah-maatschappij."²¹

Kort na aankomst ging Malaka naar zijn geboorteplaats om zijn ouders te bezoeken. Onderweg logeerde hij bij vrienden en familieleden.²² Hij bezocht ook Horensma in Fort de Kock. Horensma toont zich na deze ontmoeting, in een brief aan de Studiekas, zeer ingenomen met Malaka's betrekking.

"In elk geval kan hij in de komende jaren een deel van zijn schuld afbetalen. Ook de heer Janssen heb ik ontmoet; ik geloof, dat hij l. goed gezind is. Inderdaad maakt hij hier op ieder een gunstige indruk en is

hij vrolijk en spraakzaam als vroeger, al moet ik bekennen, dat ook hij op 't gebied der nieuwere wereldhervormers politiek een klap van de molen schijnt beet te hebben. Dit zal echter voor hem geen noodlottige gevolgen meebrengen, omdat hij nu fond niet van gezond verstand is ontbloot. Hij is reeds hier geweest met verlof, om zijn ouders te bezoeken. Met zijn nieuwe betrekking is hij zeer tevreden; ik geloof wel, dat hij daarin goed zal voldoen."²³

Het was gewoonte dat nieuwkomers op een onderneming aan degenen die al langer op de onderneming werkten een schriftelijk verzoek richtten om door hen ter kennismaking ontvangen te worden. Zo ook handelde Tan Malaka. Maar de hoofdboekhouder, L.G.J. Gouverne, liet weten geen tijd te hebben.²⁴ Bij de hoofdadministrateur Tameling²⁵ werd hij door Dr. Janssen uitgenodigd. Van diens opvattingen kreeg hij weinig hoogte. Daarna was de administrateur, de Duitser Graf aan de beurt. Zijn Duitse vrouw was veel jonger en ontwikkelder dan hij. Na het sneuvelen van haar vader in de Eerste Wereldoorlog verzekerde dit huwelijk haar een financieel zorgeloos bestaan. Graf was tegen elke ontwikkeling van de Indiër, maar ten opzichte van Tan Malaka moest hij zich, in navolging van Dr. Janssen, wel beleefd opstellen. Met Mevrouw Graf kon Tan Malaka inplaats van over tabak, rubber, winst, tantième, verlof of pensioen praten over Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg.²⁶ Ook met de vrouw van de conservatieve Ir. Van Limborgh kon hij een gesprek voeren over de Russische Revolutie en over de Russische en Nederlandse socialistische schrijvers.

Op voet van gelijkheid ging hij om met zijn burens in Tanjung Morawa, het doktersechtpaar Walch. Mevrouw Walch was zeer geïnteresseerd in de nationalistische beweging en leerde zeer snel Maleis om de ontwikkeling hiervan te kunnen volgen.

Onder de employés had Tan Malaka nog een drietal echte vrienden. De jonge Hazevoet, die werkte op de boekhouding²⁷, had socialistische sympathieën en kwam vaak op bezoek bij Tan Malaka. J. Hazewinkel kwam tegelijk met Tan Malaka aan, had jarenlang in Zuid-Afrika gewerkt en zou in Deli hoofd van een palmoliefabriek worden. Dit ging niet door en mede door ontevredenheid over zijn loon besloot hij, na vertrouwelijk aan Tan Malaka raad te hebben gevraagd, naar Java te vertrekken. J. Hasenjaeger was een echte Duitser, getrouwd met een Batakse, en fel tegen de bezetting van het Rijnland, maar verder zonder uitgesproken politieke opvattingen.²⁸

In deze bekrompen sfeer die draaide om salaris, tantième en verlof moet iemand als Tan Malaka, vol van zijn politieke idealen, zich erg eenzaam hebben gevoeld. Slechts met enkele mannen en vrouwen kon hij over zijn idealen praten. Daarbij kwam nog het rassuperioriteitsgevoel dat algemeen heerste onder de Europeanen, en waaraan ook Tan Malaka onderworpen was.²⁹ In Nederland had Tan Malaka nooit last gehad van rassendiscriminatie, en werden uitlatingen als "vuile neger" beschouwd als eigenaardigheden van achtergebleven groepjes³⁰, maar de koloniale maatschappij was gebaseerd op

dit rassenonderscheid.

Al in mei 1920 getuigt Malaka hiervan in een brief aan Horensma. Het leven op de ondernemingschetsstijl als "verveling en geestelijke dood". Het onderwijs eist vrijwel al zijn tijd op, zodat er nauwelijks tijd overblijft voor studie. Van zijn oorspronkelijk beleden geestdrift voor de onderwijsplannen van Janssen is dan al niets meer te bespeuren. Malaka wil zo gauw mogelijk weg uit de bekrompen planterswereld, maar hij had zich verbonden twee jaar bij de Senembah te blijven.³¹

Na het mislukken van de poging in de jaren 1904-1906 om via onderwijs de kinderen van koelies aan de onderneming te binden duurde het tot 1919 voor met het aantrekken van De Way en Tan Malaka, van buitenaf, een nieuwe poging werd ondernomen. In het gedenkboek staat hierover het volgende:

"Eerst in 1919, nadat subsidie door de Regering was toegezegd, ook door het kosteloos betrekken van leermiddelen, gingen de maatschappijen er toe over meer algemeen scholen voor de koeliekinderen te stichten.³² Die bij de Senembah Mij kwamen niet voor subsidie in aanmerking daar Dr. Janssen het leerplan van de Gouvernements dessascholen niet wenste gevolgd te zien aangezien het volksonderwijs op Java volgens zijn inzichten (waarin velen hem bijvielen) fiasco gemaakt had. Daarom werd een onderwijzer uitgezonden, de Way³³, die een leerplan op moest maken en invoeren. In 1919 is Dr. Janssen zelf in Deli, het onderwijs in het Maleis zal nu worden verlaten en Javaanse onderwijzers worden door de Way op Java in 1920 gevonden, die het onderwijs in het Javaans zullen geven en dan ook de kinderen in de Javaanse *adat* op zullen voeden."³⁴

De verhouding tussen Tan Malaka en De Way verslechterde. Volgens Tan Malaka vergat De Way zijn socialistische ideeën en zijn oppositie tegen het ambulante hoofd uit Nederland wel enigszins. Op een dag kwam het tussen hen tot een conflict nadat De Way aanmerkingen had gemaakt op Malaka's schoolwerk. Malaka wees deze af en merkte op dat ze op voet van gelijkheid waren aangesteld en niet de één het hoofd over de ander was. Daarop schreef De Way een brief aan hoofdadministrateur Tameling waarin hij hem vroeg wie het hoofd van alle scholen was. In een gesprek bij Tameling, met De Way erbij, herinnerde Malaka aan de belofte van Dr. Janssen dat beiden zouden samenwerken bij het opzetten van een onderwijssysteem in overeenstemming met de behoeften van de koeliekinderen. Tameling wees op de vanzelfsprekendheid van "een hoofd" en op de hogere leeftijd en meerdere ervaring van De Way.

Tan Malaka weerlegde de noodzaak van "een hoofd" bij het opzetten van een systeem en wees op De Way's afwijzen van het ambulante hoofd in Nederland. Zijn meerdere ervaring had hij opgedaan tussen Nederlandse kinderen; Malaka betwijfelde of hij meer kennis had dan hijzelf van de geest der inlandse kinderen, toch een belangrijke zaak. Het gesprek eindigde met de vraag van Tameling of beiden niet op voet van gelijkheid wilden samenwerken. Aldus werd het conflict bijgelegd.³⁵

Een ander verschil van mening met De Way draaide om de opzet van het systeem. De Way zette in alle ondernemingen scholen op en hield deze onder

zijn supervisie, door ze geregeld te bezoeken en hierover rapporten te schrijven. Tan Malaka zag de zin van dit rondrijden niet in en wilde liever op één centraal punt een modelschool. Hier wilde hij het karakter, de wil en interesses van de afzonderlijke leerlingen leren kennen. Hiertoe moest hij ook contact hebben met de ouders. En dat was moeilijk op de onderneming. Door deze contacten raakte hij ingeklemd tussen de blanke, koloniale gemeenschap en de contractkoeliegemeenschap. Alleen door veel contact te hebben met de contractkoelies kon hij hun vertrouwen winnen, maar tegelijkertijd wekte hij zo het wantrouwen van de blanke heren. Zijn contacten met de koelies namen toe en vaak kwamen ze bij hem op bezoek; het spreekt vanzelf dat al snel ook andere onderwerpen dan de vorderingen van hun kinderen aan de orde kwamen.³⁶

Voor de oppositie tegen Tan Malaka, geleid door de administrateur Graf, was dit één van de punten waarop hij werd aangevallen, naast onder andere zijn vermeende politieke activiteiten buiten de Senembah. Na een gesprek van Malaka met Dr. Janssen hierover nodigde deze hem plotseling uit om in een vergadering van alle administrateurs een uiteenzetting te geven over het onderwijssysteem. Tan Malaka hield geen volledige beschouwing maar sprak kort, en kwam tot de volgende conclusie:

"Het doel van het onderwijs aan koeliekinderen is vooral het scherpere van het verstand en het verstevigen van de wilskracht alsmede het verfijnen van de gevoelens van de leerling, zoals nagestreefd met onderwijs aan welk volk of welke groep dan ook. Naast de scholing van intellect, wilskracht en gevoelens is het kweken van een wens en gewoonte tot handenarbeid en het gevoel dat handenarbeid belangrijk werk is nodig. En ook dat dit voor de maatschappij niet van lagere orde is dan hoofdarbeid."

De arbeiders zouden bekwaamer en efficiënter worden. De onkosten zouden zo dubbel en dwars terugkomen. Maar Tan Malaka besefte te spreken voor dovemansoren. Hij had wel gehoord dat de scholen weggegooid geld waren. Van onderwijs werden de koelies maar brutaal. Zonder onderwijs konden ze ook wel tabak planten. Onderwijs vergrootte alleen de ontevredenheid en het aantal leden der Sarekat Islam.³⁷

Begin 1921 nam Tan Malaka zijn ontslag als onderwijzer.

In datzelfde jaar vonden de Senembahscholen hun definitieve vorm. De invloed van Janssen, De Way en Tan Malaka hierin is niet precies aan te geven. De grondslag werd echter gelegd door de ideeën van Janssen. Een aantal van deze ideeën, bij de uitwerking in Deli wellicht gewijzigd door De Way en Tan Malaka, werken door in Malaka's oprichting van de Sarekat-Islam-scholen op Java in 1921.

In een brochure³⁸ worden ontstaan en doelstelling van de school uitgelegd:

"Het volksonderwijs, zoals dat tot dusver gegeven wordt, bevredigt ons geenszins. De bedoeling, die daarbij voorziet, om de Inlandse bevolking tot alfabeet te maken, achten wij niet voldoende, gezien het resultaat, n.l. dat de jongelui, die zo'n school hebben bezocht zich te goed vinden

om te gaan werken; te knap, om de *tjangkol* te hanteren.

Wanneer met het goede streven van het eenvoudige volksonderwijs n.l. om de mensen te leren lezen, schrijven en rekenen, moet samengaan het benemen van de lust tot arbeid, dan ware het misschien beter niet gegeven.

Het alfabetisme bevorderen is een eis van de tegenwoordige tijd, een doel, dat ook wij met onze scholen beogen.

Maat daarnaast moet de liefde tot de arbeid worden aangekweekt; niet met het woord alleen, maar met de daad.

Van jongsaf leren aanpakken, ook op school; niet alleen mooi klaargemaakte schoolwerkjes, maar alles, wat zich voordoet, ook het vuile werk, dat lijkt ons de manier om de leerlingen voor de arbeid te behouden.

'Jong gewend, oud gekend', zegt een Hollands spreekwoord. Wij wennen de jeugd tijdens de schooljaren aan geregelde produktieve en betaalde arbeid; ouder geworden weten ze niet beter, of het hoort zo.

Het is dan ook niet de bedoeling van onze handenarbeid om de kinderen maar iets te doen te geven, onverschillig wat. Neen. Wij leren de kinderen de *kebonwerkzaamheden*, het hanteren van *tjangkol* en *parang*, het bewerken van de tabak in de schuur en op het veld; ons onderwijsstelsel past in het kader van de kolonisatie, moet dienen om de Javanen op onze ondernemingen te consolideren met hun nageslacht.

Het zou te gek zijn, te denken dat elke scholier koelie moet worden.

Wij moeten de knappe jongens opleiden tot de betere betrekkingen op onze ondernemingen: tot *kranie*, *tukang*, *mandur*, *guru*, chauffeur of briefschrijver.

De Javaan moet weten dat zijn knappe zoon iets beters bereiken kan, ook op de onderneming.

Daarbij zal de populariteit van de school winnen, het blijven van de minder begaafden bevorderd worden."³⁹

Hieruit blijkt nogmaals dat Dr. Janssen zo poogde werklieden bij de onderneming vast te houden, na de te verwachten opheffing van de poenale sanctie.

In de praktijk betekende dit dat 's ochtends, naast het conventionele onderwijs, ook een uur werd besteed aan werken in de schooltuin; hier leerden de kinderen netjes tuinieren. De hier gekweekte groenten werden onder de leerlingen verdeeld. De gehele middag werd besteed aan werk voor de onderneming, met de bedoeling om enig (betaald) produktief werk te verrichten en werkzaamheden te leren waardoor de leerlingen meer geschikt werden en ambitie kregen om na de school op de onderneming te gaan werken. Deze werkzaamheden bestonden uit mandvlechten; *atap* aanrijgen; sorteren, bundelen en stapelen van tabak; rupsen zoeken en voor de meisjes eenvoudige handwerken en batikken. Ook konden de leerlingen werk op kantoor of bij timmerlieden verrichten.

De cursus duurde vier jaar; toelating geschiedde op verzoek van de ouders die persoonlijk aansprakelijk waren voor het geregeld schoolbezoek. Toch waren er moeilijkheden met het geregeld schoolbezoek; dit verbeterde toen 's ochtends een warme maaltijd werd verstrekt. Bij elke school behoorde een speelveld met gymnastiekwerktuigen. De minimumleeftijd voor toelating was acht jaar.

Het conventionele onderwijs geschiedde geheel in het Javaans; pas met ingang van het tweede leerjaar werd een half uur per dag in de klas het Maleis gebruikt. Grote nadruk werd gelegd op *adat*, orde, tucht en netheid. De leraar moest fouten als dobbelen en vuilheid bestrijden en goede eigenschappen bevorderen.

"De bedoeling van het onderwijs moet zijn: de kinderen op te voeden tot flinke mensen, die meer kennen en kunnen dan hun ouders ooit hebben geleerd, maar de *hoofdbedoeling* van het onderwijs moet zijn: de leerl. op te voeden tot deugdzame, goede mensen; tot mensen met een goed hart en een goede *wil* en de kracht, om die goede wil in goede daden om te zetten.

De morele opvoeding voorop."

Reeds in 1921 was er een opleidingsschool voor hulponderwijzers opgericht. De tien beste leerlingen van 14 à 15 jaar bewoonden een internaat in Tanjung Morawa. Zij werden onderwezen en gaven zo nu en dan zelf les.

In 1922 bestonden op twaalf ondernemingen scholen met in totaal 581 leerlingen.⁴⁰

De brieven die Tan Malaka schreef aan zijn schoolvriend Van Wijngaarden, in de tijd dat hij in Deli werkte, verschaffen een inzicht in de ontwikkeling van zijn denken. Aan de vastheid van zijn communistische overtuiging was bij zijn vertrek uit Nederland twijfel mogelijk. Dit blijkt ook uit zijn eerste brief uit Deli.⁴¹ Dan noemt hij zich "een toeschouwer --- een wachtende dus." Op godsdienstig gebied toont hij grote belangstelling voor de mystiek; op maatschappelijk gebied heeft hij echter al gekozen voor de idee van het communisme.

In de volgende brief⁴² legde hij sterk de nadruk op het afbreken van de bestaande staatsinstellingen. Levend in de koloniale maatschappij moet een oplossing die niet een algehele omwenteling in Indië teweegbracht een "opkalefateren" geleden hebben. Het is opvallend dat hij de naam van Gorki fout spelt, een fout die hij in de volgende brief niet herhaalt.⁴³

In mei 1920 blijkt hij ook al drie artikelen geschreven te hebben voor "Het Vrije Woord", het in het Nederlands gestelde bolsjevistische blad, dat in Semarang verscheen.⁴⁴

Het eerste artikel verscheen eind maart en was getiteld "Armoedeland". Malaka behandelt hierin de armoede die het volk van Indië lijdt, en die sinds het einde van de wereldoorlog steeds groter wordt. En dat in zo'n rijk land! Hij citeert diverse krantenberichten die dit illustreren. Tegen deze armoede kunnen in een kapitalistisch systeem geen afdoende maatregelen genomen worden.

"Daar is maar één middel, dat hier redding kan brengen, dat is, de organisatie en de scholing van het proletariaat, de organisatie voor de proletarische klassenstrijd, om daardoor te geraken tot het doel: opheffing van het kapitalistische stelsel en planmatige produktie op grondslag van het communistisch beginsel."⁴⁵

Het tweede, korte artikel "Engelsche Arbeidstoestanden in 1919" bestaat louter uit citaten uit het blad "Labour Gazette". Hij neemt de vele cijfers die hierin genoemd worden over werkloosheid, stakingen, lonen, prijzen en vakbonden over.⁴⁶

"Verbruiksoöperaties voor het Javaansche proletariaat" is de titel van

het derde artikel, dat weer over de duurte handelt. Ondanks kleine successen bij stakingen en incidentele kleine loonsverhogingen daalt de koopkracht van de massa. De hogere prijzen zijn in het voordeel van de fabrikanten, rederijen en importeurs, maar ook van de tussenhandel. Zij allen plunderen met hun hoge prijzen de verbruiker naar hartelust om maar meer winst te verkrijgen. Tegen de tussenhandel zijn in Europa de arbeiderscoöperaties opgericht, de eerste in Rochdale (Engeland). Hierna beschrijft Malaka in het kort de ontwikkeling en werking van deze coöperaties, met hun voor- en nadelen. Als geheel is de verbruikerscoöperatie een instelling die voor het proletariaat van groot nut is in de klassenstrijd, een leerschool ter ontwikkeling van het gevoel van onafhankelijkheid.

"Dit alles mij voor ogen stellend, kom ik tot de conclusie dat de coöperatie ook voor het Javaanse volk iets kan zijn. Het Javaanse proletariaat is nog weinig zelfstandig, het is nog absoluut ongeschoold, het heeft nog niet leren denken, zijn economische begrippen zijn nog zeer kinderlijk. Maar dit alles verandert nu. De maatschappelijke ontwikkeling van nu gaat toch zeker niet ongemerkt aan de Javaan voorbij. Hij wrijft zich de ogen uit en begint te begrijpen. Hij krijgt een andere kijk op 't leven, de slaafsheid en de onderworpenheid verdwijnen, nu bij enkelen, straks bij velen. Vakverenigingen worden opgericht. De drang naar organisatie wordt meer en meer gevoeld. En de tijd lijkt niet ver meer, dat in de industriële centra de Javaanse proletariër zich in goed georganiseerde vakverenigingen tegenover zijn uitbuiters zal plaatsen.

Waar dit alles mogelijk zal blijken onder 't ongeschoolde Javaanse proletariaat, daar lijkt 't mij ook niet onmogelijk tot oprichting te geraken van verbruikerscoöperaties, juist onder die delen der bevolking die door de vakantie niet bereikt kunnen worden.

Ligt het niet op de weg der I.S.D.V. het Javaanse proletariaat op deze mogelijkheid, op dit strijdmiddel te wijzen, het ook het wapen der coöperatie te leren hanteren? Het voorbeeld van de pioniers van Rochdale kan hierbij tot voorbeeld dienen."⁴⁷

In juni begon hij met het schrijven van een brochure "Sovjet atau Parlement?" (Sovjet of Parlement?), een theoretische beschouwing over de beide regeringsvormen, waarin vrij nauwkeurig de geldende communistische theorie wordt gevolgd.⁴⁸

In de "Sumatra Post", het gematigde dagblad, verschenen vanaf juli 1920 een aantal artikelen, ondertekend met "Pontjo Drijo" (Javaans voor "de vijf zintuigen"). Hierin kwam de schrijver op voor een betere behandeling van de Javaanse contractkoelies en voor een beter begrip van de Javaanse *adat*. Hiertoe riep hij de assistenten op Javaans te leren.⁴⁹ Hasenjäger, de Duitse vriend van Tan Malaka bij de Senembah, kwam op een avond vertellen dat administrateur Graf Tan Malaka ervan verdacht "Pontjo Drijo" te zijn. De volgende dag werd hij hierover bij de plaatsvervanger van de hoofdadministrateur geroepen. Tan Malaka ontkende en verwees voor de juistheid hiervan naar de "Sumatra Post" zelf. Wel wees hij op zijn recht als vrij man om te schrijven wat hij wilde. In goede sfeer eindigde het gesprek.⁵⁰

Lezing van de artikelen van "Pontjo Drijo" maakt het waarschijnlijk dat de artikelen niet geschreven zijn door Tan Malaka; een aantal aanwijzingen

duidt op een Nederlander, met veel kennis van en belangstelling en deernis voor het lot der contractkoelies.

In zijn brief van 4 augustus aan Van Wijngaarden merkt Malaka op een polemiekt te hebben gevoerd met de hoofdredacteur van de "Sumatra Post", Vierhout. Op 14 juli verscheen onder de kop "West-Europa en Sovjet-Rusland" in deze krant een commentaar, waarin wordt ingegaan op uitlatingen van de Engelse politicus Lloyd George en de leider van een sovjet handelsmissie in het westen, Krassin. Naar aanleiding van een aantal uitlatingen van Krassin concludeert de schrijver van het commentaar dat de consequente doorvoering van het communisme momenteel nog praktisch onmogelijk is. Tegen de conclusie hieruit: "gedeeltelijke mislukking van het communisme" schrijft Tan Malaka een verweer.⁵¹ Met uitvoerige citaten van Lenin en Henriëtte Roland Holst probeert hij aan te tonen dat wanneer men de term "mislukking" gebruikt, men een gebrek aan kennis heeft van wat het communisme werkelijk wil en dat men te weinig de specifieke omstandigheden waarin Rusland verkeerde en verkeert, in aanmerking neemt.

Op aanraden van zijn vrienden in Medan staakte hij de polemiekt. Deze vrienden en geestverwanten kende hij toen nog niet zo lang. Het waren C.E.W. Krediet, voorzitter van de Assistentenbond, en J. de Waard, secretaris van de Handelsvereniging. Door hen werd zijn leven minder saai want met hen kon hij discussiëren over al de zaken die hem bezighielden.⁵² In Medan zou hij ook via meerdere postadressen in contact met Europa en communisten op Java staan, zoals Sneevliet, Semaun en Marco.⁵³ Zulke contacten lijken zeer waarschijnlijk. Sneevliet zou bijvoorbeeld de contacten met Java gelegd kunnen hebben, als uitvloeisel waarvan Malaka artikelen schreef in "Het Vrije Woord".

In mei 1920 werd de I.S.D.V. omgedoopt tot Perserikatan Komunis di India (Communistische Partij in Indië - P.K.I.).⁵⁴ In de discussie over de nieuwe naam zou ook Malaka een rol gespeeld hebben. Hij zou toen al in regelmatig schriftelijk contact met Semaun staan. Malaka stelde voor de nieuwe partij "Partai Nasional Revolusioner Indonesia" (Indonesisch Nationale Revolutionaire Partij) te noemen. Bij gebruik van de naam communistische partij zou gemakkelijk de beschuldiging geuit kunnen worden, dat deze partij een werktuig van Rusland zou zijn. Dit zou tactische schade kunnen opleveren. Semaun was het niet met Malaka eens en de nieuwe naam werd communistische partij.⁵⁵ Een voorstel als dit past wel in de opvattingen van Malaka, maar het lijkt mij twijfelachtig of Tan Malaka vóór mei 1920, pas enkele maanden in Indië terug, al zo'n ingewijde was in de zaken van de communistische leiders op Java, dat hij nauw betrokken werd bij de plannen de I.S.D.V. om te dopen. Het zou ook mogelijk zijn dat Malaka na de officiële oprichting van de P.K.I. uitgesproken heeft dat een naam zoals bovengenoemd geschikter was.

Al deze contacten en activiteiten haalden Malaka uit zijn isolement op de

onderneming. De neerslachtigheid en desinteresse van de eerste maanden maakten plaats voor een breed scala aan werkzaamheden. Naast zijn onderwijs-taak en politieke studies en publikaties vatte hij in augustus ook zijn hoofdaktestudie weer op.⁵⁶ Hij herhaalt de oude leerstof met het oog op het hoofdak-examen in Batavia. Met hulp van J. de Waard verdiept hij zich in economie en geschiedenis. Zijn gedachten gaan uit naar een onderwijzerschap op Java, waar hij ook het zo nodige contact met de leraar kan hebben, dat in Tanjung Morawa ontbreekt.⁵⁷

Het uitbreken van een staking onder het Indische personeel van de Deli Spoorweg Maatschappij (D.S.M.) op 2 september was voor Tan Malaka ongetwijfeld een belangrijke gebeurtenis. Politieke actie van enige betekenis was beperkt tot Java; buiten Java waren politieke verenigingen en vakbonden zeer klein en versnipperd en onmachtig tot actie die het Nederlandse bestuur zou kunnen verontrusten. In de maanden voor de staking moet hij veel over de mogelijkheden van politieke actie in Indië, in het bijzonder in Deli onder de inlandse contractanten, nagedacht hebben. Zijn belangstelling voor en betrokkenheid bij de staking was groot; dit blijkt ook uit een aantal artikelen die hij hierover schreef.⁵⁸

Reeds een aantal jaren bestond een vereniging van inlands personeel bij de D.S.M. (I.P.D.S.M.). Hiervan was nooit veel uitgegaan tot in 1919 de vereniging onder sterke leiding kwam. Er verscheen een maandblad en het aantal aangesloten werknemers nam sterk toe. Er werd felle actie gevoerd voor positieverbetering en loonsverhoging van de Indische werknemers. Uit het maandblad blijkt dat de I.P.D.S.M. zich eind 1919 aansloot bij de door de communisten beheerste Vereniging van Spoor- en Tramwegpersoneel (V.S.T.P.) die onder leiding stond van de voorzitter der P.K.I. Semaun.⁵⁹ De actie van de I.P.D.S.M. leidde ertoe dat in de loop van 1920 een aantal van hun verlangens werd ingewilligd. Deze betroffen echter alleen de beambten; de eisen voor de werklieden werden afgewezen. Een aantal werklieden dreigde toen de I.P.D.S.M. te verlaten als deze niet zou blijven strijden voor verwezenlijking van hun eisen. Een staking behoorde sindsdien tot de mogelijkheden; het woord "staking" werd door de leiders van de vakbond vaak in de mond genomen. Er broeide iets, maar het was toch onverwacht dat op 2 september onder de werklieden een staking uitbrak. De staking breidde zich snel uit langs de spoorlijnen van de maatschappij. Ook de beambten, die geen concrete eisen meer hadden, verklaarden zich solidair. De eisen van de werklieden werden afgewezen door de D.S.M., in verband met de hoge rijstprijzen. De D.S.M. verstrekke een deel van het loon in rijst; de sterk gestegen rijstprijzen maakte het volgens de D.S.M. onmogelijk de lonen te verhogen. Dit zou pas mogelijk zijn bij het dalen van de rijstprijzen; als haalbare datum voor het ingaan der voorgestelde verbetering stelde ze 1 januari 1921 voor. De I.P.D.S.M. stelde zich niet dadelijk achter de staking maar fungeerde

eerst als boodschapper tussen stakers en D.S.M. Toen de eisen van de stakers werden afgewezen stelde de vakbond zich achter de staking en riep alle beambten tot staking op.⁶⁰

Op 3 september staakten alle werklieden en beambten, op enkele contractanten en Chinezen na. Een complicerende factor vormden de ongeveer 1500 stakende contractanten, die strafrechtelijk in overtreding waren. Door hun getal was bestraffing echter praktisch niet mogelijk. Een klein aantal werd ter afschrikking tot een aantal dagen hechtenis veroordeeld. Vanaf het begin bestond de vrees voor uitbreiding van de staking tot andere bedrijven. Een onder de arbeiders van de Bataafsche Petroleum Maatschappij (B.P.M.) uitgebroken staking werd door een onmiddellijke belofte van positieverbetering beëindigd. De gouverneur van de Oostkust van Sumatra vreesde eveneens een uitbreiding van de staking tot de ondernemingen; van een uitbreiding van de staking tot de tienduizenden ondernemingscontractanten kan men zich de ernstige gevolgen voor het koloniale bestuur gemakkelijk voorstellen. De gouverneur vroeg om zending van een aantal troepen; enkele honderden militairen werden uit Atjeh overgebracht en belast met de bewaking van bedrijfscomplexen van de D.S.M. Dit was niet noodzakelijk geweest; de staking verliep zeer kalm en gedisciplineerd.

De gouverneur had zijn goede diensten aangeboden. Hij drong aan op matiging bij beide partijen. Vanuit Buitenzorg stuurde de landvoogd op 9 september een telegram aan de gouverneur waarin hij als zijn mening uitsprak dat het motief van de D.S.M. om dadelijke loonsverhoging te weigeren (de bezwarende rijstcontracten) geen voldoende grond was om de billijke verlangens van het personeel af te wijzen. Dezelfde dag telegrafeerde de gouverneur als antwoord dat hij voortdurend had getracht de D.S.M. te overreden de nieuwe tarieven onmiddellijk te doen ingaan. Het uitstel daarvan was de enige oorzaak dat de staking nog voortduurde. Zijns inziens was de oorzaak van het vasthouden van de D.S.M. aan dit voorstel niet gelegen in de financiën.

Op deze zelfde dag begon de staking te verlopen; het aantal werkwilligen nam toe; met behulp van Europees personeel en vrijwilligers bleek de D.S.M. in staat steeds beter de gevolgen van de staking op te vangen. Dit heeft ongetwijfeld er toe bijgedragen dat de D.S.M. geen verdere concessies wenste te doen.

De weerstandskas van de I.P.D.S.M. was bij lange niet in staat om de stakers financieel te ondersteunen. Steun in dit opzicht kreeg men van de Indische politieke partijen in Medan, die zich belastten met het vormen van steuncomités en het organiseren van geldacties voor de stakers. Ook werd herhaaldelijk tussen vakbond en politieke leiders overlegd over middelen om de staking tot een succes te maken. De Nederlander Vredevoogd, leider van de Nationale Indische Partij in Medan, gaf openlijk steun aan de staking. Ook Tan Malaka's vriend, C.E.W.Krediet, voorzitter van de Vereeniging van

Assistenten in Deli, stond sympathiek tegenover de doeleinden der staking. Via advertenties verklaarde de Assistentenbond zich strikt neutraal in het conflict en verbood zijn leden, op straffe van royement, elke activiteit die de staking zou kunnen breken. Deze annonce veroorzaakte grote opschudding. Een aantal leden van de bond protesteerde fel. In de onverbloemd kapitalistische en koloniale maatschappij van Deli was deze neutrale houding een opmerkelijk verschijnsel. De Europeanen moesten zich altijd eensgezind betonen en zich gezamenlijk teweeststellen tegen elke eis van de inlanders om hun positie te handhaven, was de algemeen geldende gedachte.

Een aantal malen gaf Krediet de stakingsleiders raad; naar aanleiding van dit persoonlijke optreden van Krediet werd door de behoudende Europeanen een felle campagne tegen hem gevoerd. Over zijn eerste inmenging in de staking vermeldt het politierapport omtrent de staking, dat het Krediet was

"die in de nacht van de 7den op de 8sten september 1920, vanaf 11 uur t/m 12 uur middernacht een geheime vergadering belegde in het op een eenzame plaats buiten de stad staand huis van Mangunatmodjo, ---, tezamen met een aan de Senembah Maatschappij te Tanjung Morawa als leraar verbonden inlander, die volgens bericht in Europa is geweest en aldaar gestudeerd heeft."

Volgens een politpiespion riep Krediet op tot uitbreiding der staking met de ondernemingscontractanten en de vrachtkoelies der schepen.

"Hoewel ik zelf een Europeaan ben, behoor ik toch tot de arbeidersklasse en hoef ik mij niet te bekommeren om de kapitalisten van mijn landaard. Deze heer (spreker wees daarbij op de inl. leraar) heeft de werkstaking in Holland medegemaakt, wij beiden waren toen in Holland en weten dus alles, wat in soortgelijke beweging gedaan moet worden."⁶¹

Hoewel op de vergadering personen werden aangewezen om een uitbreiding der staking te bewerkstelligen, is voor pogingen in deze richting op de ondernemingen geen aanwijzing te vinden; onder de Chinese vrachtkoelies werd actie gevoerd maar dit leidde op korte termijn niet tot resultaat.

De verwijzing in dit verslag naar Tan Malaka, niet eens bij name genoemd, is de enige maal dat hij in officiële stukken of pers genoemd wordt in verband met de staking.

Aan Van Wijngaarden schreef hij: "De stakingsleiders kwamen mij om raad vragen, toen 't verloren was. Ook voor dien tijd."⁶²

Hieruit blijkt dat hij meerdere malen geraadpleegd is. Zijn rol als raadgever is echter niet opgemerkt of niet belangrijk genoeg gevonden om in het uitvoerige politierapport vermeld te worden. Op 7 september, de dag van de vergadering, was de staking vrijwel algemeen en de overlast zeer groot.

Maar met 10 september als keerpunt verliep de staking. De D.S.M. beloofde de stakers terug te nemen als zij zich voor een bepaalde datum meldden; de belofte van een loonsverhoging met 30% per 1 januari 1921 werd gestand gedaan; de financiële steun aan de stakers was onvoldoende; de contractanten vreesden een justitiële vervolging; al deze factoren kunnen, naast de al genoemde,

tot het verlopen der staking hebben bijgedragen.

Enkele honderden stakers boden op 14 september demonstratief hun ontslag aan bij de D.S.M., maar de grote meerderheid was toen al weer aan het werk.

De staking werkte nog enige tijd na. De kritiek op Krediet zowel binnen als buiten de Assistentenbond was zo groot, dat hij aankondigde af te treden als voorzitter en naar Holland terug te gaan, na eerst het beleid van de Assistentenbond op een algemene vergadering te zullen verdedigen. Om zijn persoonlijk optreden als adviseur van de stakers te scheiden van het neutrale optreden van de bond kondigde hij zijn aftreden al vooraf aan. Tijdens de staking werd op een extra vergadering het beleid van de bond goedgekeurd; na de staking kwam het persoonlijk optreden van Krediet in een vergadering ter sprake. De vergadering vond dit optreden niet schadelijk voor de bond en sprak zijn vertrouwen uit in Krediet met 189 tegen 87 stemmen⁶³; het referendum onder de leden bevestigde deze stemming.

Op 14 september stuurden de plantersbonden van Deli een vertrouwelijke circulaire aan hun leden. Hierin werden deze geadviseerd geen ontslagen stakers in dienst te nemen. Het uitlekken van deze circulaire was een belangrijk aangrijpingspunt voor politieke actie onder de Indonesiërs. Ook tengevolge van het enthousiasme dat de spoorwegstaking teweegbracht onder de arbeidersbevolking volgde op het mislukken der staking een tijd van verhoogde politieke activiteit. Tijdens de staking al werden plannen naar voren gebracht één arbeidersbond op te richten.

Tijdens een protestvergadering tegen de circulaire der plantersverenigingen werd onder groot enthousiasme besloten voorbereidingen te treffen voor de oprichting van een algemene arbeidersbond (voor zowel Indonesiërs als Europeanen). Als naam werd voorgesteld "Een Vóór Allen" (E.V.A.). Deze vereniging waartoe alle vakbonden zouden moeten gaan behoren, zou pogen via een algemene staking zijn doeleinden te bereiken. Hierna echter werd de activiteit minder en van de E.V.A. is later nooit meer iets vernomen.

De staking bracht Tan Malaka ertoe een nauwkeurige analyse vanuit zijn communistisch gezichtspunt te maken, die verscheen in "Het Vrije Woord". Zijn teleurstelling over het mislukken der staking is hierin duidelijk te proeven; hij hekelt de verdeeldheid en zwakte van de S.I. en N.I.P., en de afzijdigheid van de Budi Utomo (B.U.). Hij wijst op moeilijkheden van economische actie; hiertoe zijn de voorwaarden slechts aanwezig bij de opiumregie, de D.S.M. en de Chinese vrachtkoelies. Maar voor een sterke arbeidersbeweging zal deelname van de ondernemingskoelies noodzakelijk zijn. Het organiseren van de contractanten is echter uiterst moeilijk, en zal nu zeker mislukken bij gebrek aan politieke leiding. De communisten zullen deze leiding moeten geven.⁶⁴

Zijn pessimistische opvatting over de politieke actie in Deli zal ertoe bijgedragen hebben dat hij de Senembah, waar zijn arbeid verzuurd werd door

een aantal Europeanen, wilde verlaten. Ook zijn contact met de stakingsleiders werd hem verweten. Graf strooide tevens het praatje rond dat Malaka's studie in Europa door Dr. Janssen betaald was en dat Malaka geen enkele dankbaarheid daarvoor toonde, wat dan wel bewees wat voor karakter hij had. Bij dit alles kwam dat Janssen spoedig zou vertrekken naar Nederland. Dan zou Tan Malaka achterblijven in een omgeving die vijandig stond ten opzichte van zijn huidskleur, politieke opvatting en werk.⁶⁵ Tan Malaka sprak op 19 oktober 1920 met Dr. Janssen over zijn problemen. Janssen bracht aan Horensma verslag uit over zijn gesprek met Malaka:

"Ik vond hem hier niet terug in de prettige stemming waarin hij vroeger verkeerde. Hij was hier begonnen met zich de gelijke te voelen van de Europeanen met wie hij in aanraking kwam en met wie de heer de Way amicaal omging; maar sommigen van de heren hier, een enkele ongetrouwde en de meeste getrouwden, vonden dat niet behoorlijk en lieten hem dat zachtjes voelen, waarop hij reageerde, door zich in zijn schulp terug te trekken. Ook met de Way had hij moeilijkheden, doordat hij deze eerst niet als zijn meerdere wilde erkennen. Hierbij kwam nu, dat hij besloten had, voor de hoofdakke door te studeren en alle vrije tijd nodig had voor die studie. Toen ik met hem een onderhoud had merkte ik, dat het hem enigszins bezwaarde, dat hij voor twee jaren aan de Senembah Mij gebonden was. Hij meende voor zijn toekomst beter te doen door ergens te gaan werken waar hij meer 'Anregung' zou hebben op het gebied van zijn studie. In Medan zou daar weldra gelegenheid voor zijn daar men er een H.L.S. denkt te openen, terwijl hij na het afleggen van zijn examen voor de hoofdakke op Java een aanstelling zou willen zoeken. Ik heb hem nu de volle vrijheid gegeven om zijn werk hier neer te leggen, zodra hij zijn inlandse opvolger resp. opvolgers wegwijst zal hebben gemaakt en ze voldoende zal hebben doordrongen van de wijze, waarop met de kinderen moet worden omgegaan. Hij heeft daar zeer aardig slag van en heeft reeds veel aardige resultaten bereikt."

Janssen zocht als opvolger van Malaka een Javaans onderwijzer, die, gezien de ervaringen, sociaal noch wat salaris betrof gelijk gesteld zou worden met de Europeanen. Omdat het vinden van een opvolger voor Malaka van groot belang was, vroeg Janssen ook Horensma om hulp hierbij.⁶⁶

Malaka bevestigt in een brief aan Horensma deze gang van zaken.

Hij legde hem zijn plannen voor: "Het volgende jaar examen voor de hoofdakke, daarna verder studeren in de economie en geschiedenis." Malaka zag mogelijkheden als leraar in Medan, maar liever nog ging hij naar Java. Hij vroeg Horensma's hulp bij het verkrijgen van een betrekking.⁶⁷

Eind december heeft hij nog geen besluit genomen. Hij neigt er toe les te gaan geven aan de te openen gemeenteschool in Medan. Als dat niet mogelijk is:

"met de eerste de beste boot naar Batavia.

Daar desnoods examen doen.

Verder op Java zelf uitmaken op welke school en waar ik het best zal werken.

Voor reis- en desnoods verblijfskosten van een paar maanden ben ik er al op voorbereid."⁶⁸

In zijn autobiografie schreef hij over deze periode tenslotte het volgende:

"Mijn belangrijkste doeleinden waren verwezenlijkt. Ten eerste had ik ervaring opgedaan met de contractkoelies. Ten tweede had ik geld om mijn schuld te betalen aan mijn dorp en mijn vroegere leraar. Een groot deel van de schuld was al betaald. Met de reserve die ik zelf nog had, kon ik het overblijvende, indien nodig, aanzuiveren."⁶⁹

Zo florissant als Malaka het hier voorstelt was zijn financiële situatie echter niet. Uit zijn brieven aan Horensma valt af te leiden dat de aflossing aan zijn dorp goed verliep.⁷⁰ Aan Horensma had hij toen hij naar Java vertrok f 360 afbetaald.⁷¹

Janssen nodigde hem in november uit voor een afscheidsbijeenkomst met Dr. Pel en Dr. Schüffner en gaf opdracht Tan Malaka twee maanden salaris en een eerste-klas-kaartje Java te geven. Later hoorde Tan Malaka dat zijn redevoorering op de administrateursvergadering en de afscheidsbijeenkomst bedoeld waren als blijk van waardering en beleefdheidsvertoon, ook om het gedrag van de administrateur goed te maken.⁷² Over Dr. Janssen schrijft Tan Malaka tenslotte:

"Dr. Janssen, een hoogstaande en redelijke man, was verstandig genoeg om te beseffen dat er tussen ons en onze politieke opvattingen een diepe kloof bestond. Dit was niet de enige maal, en het was ook niet alleen bij Europeanen dat ik besepte dat men in de levenstragedie samen kan optrekken, samen kan eten en drinken, maar dat men niet samen kan strijden."⁷³

Zijn ontslagaanvraag diende hij eind november in; het duurde echter nog enige maanden voor hij vertrok; hij moest wachten op zijn opvolger.⁷⁴

Tijdens de spoorwegstaking had Tan Malaka zich zeer op de achtergrond gehouden, maar kort daarop trad hij in de openbaarheid. Op 26 september werd de vereniging "Sjarikat Persatuan Anak Negeri Serdang" (Vereniging van Bewoners van Serdang) opgericht, afgekort S.p.a.n.s. Het doel was de behartiging van de belangen der bevolking, die bevolking op te heffen, op de handhaving van haar rechten te staan, haar landbouw, handel en nijverheid te bevorderen, eerbied te betonen voor de voorschriften van de Islam, voor 's lands wetten en de goede adatgebruiken en verder een actie op touw te zetten om zich te verzetten tegen alle willekeur en verdrukking. Men besprak de wenselijkheid een kandidaat te stellen voor de Volksraadverkiezingen van 1921.

"De keuze viel daarbij op Ibrahim gelar Datoe Tan Malaka, leider van de scholen van de 'Senembah Tabak Mij' te Tanjung Morawa."⁷⁵

Op de lijst van het Sumatrabestuur van de S.I. kwam Tan Malaka als eerste kandidaat voor.⁷⁶

De Volksraad werd toendertijd voor het grootste deel benoemd; de Nederlanders vormden het grootste contingent. Stemberechtigd voor het verkiezen van de leden van de Volksraad waren de leden van de gemeente- en residentieraden van Nederlands-Indië. Deze raden werden via een census-kiesrecht samengesteld, waarbij in deze raden de meeste zetels werden bezet door de Nederlanders.

De officiële kandidaatstelling voor twaalf zetels voor inlandse leden van de Volksraad geschiedde door de leden van gemeente- en residentieraden.

Tien raadsleden uit Semarang stelden twaalf kandidaten. Op hun lijst kwamen N.I.P.- en S.I.-leiders voor. De bekendste waren Tjipto Mangunkusumo, Suwardi Surjaningrat, R.M.Surjopranoto, S.I.-vakbondsleider, en een aantal Oost-Sumatraanse politici. Op de zevende plaats stond Tan Malaka.⁷⁷ Voor de twaalf te vervullen inlandse plaatsen werden in totaal 70 kandidaten gesteld; 21 ervan woonachtig buiten Java. De verkiezing vond plaats op 17 januari 1921.⁷⁸

Over zijn mogelijke verkiezing maakte Tan Malaka zich geen enkele illusie; alleen een benoeming door de gouverneur-generaal zou hem in de Volksraad kunnen brengen.⁷⁹

De "Sumatranenbond" hield op 16 januari 1921 in Batavia een vergadering die zich onder andere bezighield met het aanwijzen van een Sumatraan, die met goedvinden van het Europese bestuur zitting zou nemen in de Volksraad. Er werd een lijst opgesteld waaruit de gouverneur-generaal een keuze kon doen. Op deze lijst, waarop vele bekende Sumatraanse politici stonden, werd Malaka als vijfde geplaatst.⁸⁰ Zoals Malaka al verwachtte werd hij noch gekozen, noch benoemd.

In zijn laatste brief aan Van Wijngaarden⁸¹ geeft Tan Malaka een inzicht in zijn gemoedstoestand na een jaar ervaring in Deli. Hij verlangt ernaar te reizen en allerlei indrukken op te doen. Als hij geld had zat hij nog in het "bedrijvige westen, de haard van alle wordingsmogelijkheden". Hij is geheel vervuld van de tijdgeest, van het communisme, waar hij urenlang over kan beschouwen, vergelijken en met hart en ziel in kan opgaan. Hij heeft geen belangstelling meer voor de mystiek, zoals bij zijn aankomst.⁸² Die hele mystiek was maar "poespas of verknoukerij".

Hij verlangt er naar op Java te werken als onderwijzer of in de politiek, wat weet hij nog niet.

Zijn tijd bij de Senembah is voor Tan Malaka van veel belang geweest. Hier deed hij zijn eerste volwassen ervaringen op met de koloniale situatie, die zich in Deli, met zijn grootkapitalisme en contractkoelies, in zijn scherpste vorm manifesteerde. Hier verdiepten zich zijn communistische opvattingen.⁸³ In Deli zou alleen communistische actie voor de massa der bevolking een oplossing kunnen brengen, was Tan Malaka's conclusie uit het mislukken der D.S.M.-staking. Ver van het politieke centrum Java bestudeerde hij de communistische klassieken en verwerkte deze in de brochure "Sovjet atau Parlement?", die na publicatie zijn naam als P.K.I.-ideoloog zou vestigen. In zijn onderwijsactiviteiten op Java ontleende hij veel aan zijn ervaringen met de Senembahscholen.

Op 23 februari 1921 vertrok met het s.s. "Rumphius"⁸⁴ een goedgeschoolde en intelligente jongeman naar Java, een volledig overtuigde communist die zeer snel in de Indonesische politieke beweging grote bekendheid zou verkrijgen.

1. Senembah Maatschappij 1889-1939, door Dr. C.W.Janssen en Mr. H.J. Bool, Amsterdam, 1939, p.11.
2. Pendjara I, p.46.
3. In 1914 waren van het 64 man sterke Europese personeel 38 Nederlander en 21 Duitser. Senembah Mij. 1889-1939, p.28.
4. Senembah Mij. 1889-1939, p.14.
5. In 1894 werkten bij de Senembah Maatschappij 2394 Chinezen, 961 Javanen en 213 anderen. Jaarverslag Senembah Mij. over 1894.
6. In 1920 bestond de totale arbeidersbevolking van de Oostkust van Sumatra uit 250.462 zielen. 12.162 hiervan waren vrije arbeiders. Van de 238.336 contractarbeiders waren 212.395 Javaan en 23.868 Chinees. Ontleend aan jaarverslagen Handelsvereniging Medan in: J.Weisfelt, De Deli Spoorweg Maatschappij als factor in de economische ontwikkeling van de Oostkust van Sumatra, Dissertatie, Rotterdam, 1972, p.171.
7. Pendjara I, p.47-8.
8. Pendjara I, p.48. Mandur = opzichter.
9. Pendjara I, p.47.
10. Senembah Mij. 1889-1939, p.92-5.
11. Senembah Mij. 1889-1939, p.68-9.
12. Senembah Mij. 1889-1939, p.75-7.
13. Kranie = hoofdarbeider. Velen verlieten na het leren van lezen, schrijven en rekenen de onderneming om elders als klerk te gaan werken.
14. Senembah Mij. 1889-1939, p.25-6.
15. Mondelinge mededeling S.Hazevoet.
16. Brief A-7; brief B-22.
17. Brief A-7.
18. Pendjara I, p.51.
19. Pendjara I, p.50-1. Om meer gegevens, bijvoorbeeld deze brief, te achterhalen heb ik moeite gedaan het archief van de Senembah Maatschappij uit die periode te vinden. Hoewel de maatschappij nog steeds bestaat, in sluimerende staat en in andere handen overgegaan na de nationalisaties in de vijftiger jaren - was het archief niet te achterhalen. Dit is om onverklaarbare reden voor het grootste deel vernietigd. In het resterende deel bevinden zich geen bescheiden die betrekking hebben op Tan Malaka.
20. Sumatra Post, 15-12-1919.
21. Sumatra Post, 8-1-1920.
22. Pendjara I, p.118. Hij logeerde niet in dure hotels zoals vele Indoneziërs die uit Nederland terugkeerden, voert Sakti Arga, Tan Malaka Datang, p.16 tot zijn voordeel aan.
23. Brief G.Horensma aan N.I.O.S., 27-3-1920 (AH).
24. Pendjara I, p.51. Tan Malaka duidt in Pendjara vrijwel alle personen aan met hun voorletter. Uitzonderingen maakt hij voor Janssen, Graf en de drie "hazen". De volledige namen dank ik grotendeels aan Senembah Mij. 1889-1939 en S.Hazevoet.
25. De Duitser Tameling kreeg een landbouwopleiding in Oldenburg, werkte sinds 1899 bij de Senembah en was van 1913 tot 1923 hoofdadministrateur. Senembah Mij. 1889-1939, p.96.
26. Volgens Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, IV, p.18 leende Malaka haar boeken van Marx en gaf haar daarbij uitleg; dit baarde nogal opzien.
27. Niet zoals Tan Malaka schrijft (Pendjara I, p.53) op de apotheek. Mondelinge mededeling S.Hazevoet.
28. Pendjara I, p.51-4.
29. Brief B-24.
30. Pendjara I, p.50.
31. Brief A-9.
32. In 1919 bestonden behalve bij de Senembah Mij. ondernemingsscholen bij de Deli Mij. en de Amsterdam Serdang Tabak Comp. R.Broersma, Oostkust van Sumatra, Deventer, 1922, Deel II, p.181. In 1919 verscheen ook: Leidraad voor de oprichting van ondernemingsscholen. Mededeelingen uitgegeven door de Deli Planters Vereniging, jrg.2, nr.6 (augustus 1919). Hierin wordt op de subsidiemogelijkheden gewezen. Over de aard van het onderwijs staat in deze brochure (p.6): "Het volksonderwijs is minimaal onderwijs. Voor ondernemingsscholen is verdergaand onderwijs voorlopig

- niet nodig en ook niet gewenst, wil men een groot deel van de kinderen voor de ondernemingen behouden als toekomstige werkkrachten." De meest talentvollen kon men via een vervolgcursus behouden als *kranies* of onderwijzers.
33. In Senembah Mij. 1889-1939 wordt de naam van Tan Malaka niet genoemd. Zijn reputatie bij het uitgeven van het gedenkboek in 1939 zou een gunstige waardering van de Senembah-scholen in de weg hebben kunnen staan. Bovendien was De Way veel langer in dienst van de Senembah en daardoor heeft hij waarschijnlijk meer bijgedragen aan de uiteindelijke vormgeving van het onderwijs.
 34. Senembah Mij. 1889-1939, p.70-1.
 35. Pendjara I, p.55-7.
 36. Pendjara I, p.57.
 37. Pendjara I, p.59-60.
 38. De Senembah School, Medan, z.j. (waarschijnlijk 1921), p.4-5. Dezelfde ideeën zijn te vinden in: C.W.Janssen, "Indonesië en de westerling", Indische Gids, 44e jrg. (1922), p.393-406.
 39. Tjangkol = een soort spade, kebon = onderneming, parang = hakmes, tukang = ambachtsman, guru = onderwijzer.
 40. Dit overzicht uit: De Senembah School, Medan, z.j., Leerplan voor de Scholen der Senembah Mij., Medan, 1921 en Senembah Mij. 1889-1939, p.70-2. Het citaat is uit Leerplan enz., p.14. Atap = dakbedekking.
 41. Brief B-24.
 42. Brief B-25.
 43. Brief B-26.
 44. Om zijn werksfeer niet te bederven ondertekende Malaka deze artikelen niet. Na bestudering van "Het Vrije Woord" uit deze periode ben ik er in geslaagd drie artikelen met grote zekerheid toe te schrijven aan Tan Malaka. Voorafgaande aan de tekst staat in deze drie artikelen de signatuur "A)".
 45. "Armoedeland", Het Vrije Woord, 27-3-1920, p.198-9.
 46. "Engelsche Arbeidstoestanden in 1919", Het Vrije Woord, 5-4-1920, p.210.
 47. "Verbruikscöperaties voor het Javaansche proletariaat", Het Vrije Woord, 15-5-1920, p.239-40.
 48. Aan Sovjet atau Parlement? in Soeara Ra'jat (Stem des Volks), nr.9, 16-5-1921 is deze datering ontleend.
 49. Sumatra Post, 19-7-, 9-8-, 24-8- en 25-8-1921.
 50. Pendjara I, p.58.
 51. Sumatra Post, 24-7-1920.
 52. Brief B-26.
 53. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.10-1. Semaun en Marco waren vooraanstaande linkse leiders.
 54. Zie hierover McVey, The Rise, p.45-7, 50-2.
 55. Tamim, Sedjarah P.K.I. (Partai Komunis Indonesia) (Geschiedenis van de P.K.I.), z.p., 1957, p.6-7 en Tamim, Kematian Tan Malaka, p.11. Tamims herinneringen zijn deels weer gebaseerd op Malaka's herinneringen. Onvermijdelijk leidt dit tot onnauwkeurigheden, bijvoorbeeld in de datering. Hiervan zijn vele controleerbare voorbeelden aan te wijzen.
 56. Brief A-11.
 57. Brief A-12.
 58. In "Het Vrije Woord": Het Roode Deli, 15-9-1920, p.330-1; De Delische Staking, 20-10-1920, p.4-5 en Deli en de arbeidersbeweging, 18-3-1921, p.5-7. Opgenomen als bijlagen III, IV en V.
 59. Rapport betreffende de onder 't Inlandsch personeel van de Deli Spoorwegmaatschappij door inmenging van de politieke- en vakverenigingen uitgebroken werkstakingen, de houding der leiders van verschillende verenigingen in 't bijzonder van Mohamad Samin ten aanzien van de beweging onder de S.I. ten doel hebbende om 't gekoesterde plan tot oprichting van een arbeidersbond te verwezenlijken, opgemaakt door de politie te Medan, afgesloten 19 oktober 1920 (verder aangehaald als Rapport staking D.S.M.) p.1-3, in mailrapport 1323x/20. Voor het overzicht van de staking is verder gebruik gemaakt van de in noot 58 genoemde artikelen van Tan Malaka; het dagblad Sumatra Post, september 1920 en de tussen het

- gouverneur van Sumatra's Oostkust en het bestuurscentrum in Batavia gewisselde telegrammen en brieven in mailr. 1920: 965x, 974x, 997x, 1009x, 1022x en 1034x.
60. De D.S.M. zag de oorzaak van de staking in het stoken van enige communistische leiders. In het jaarverslag 1920 I, p.9 zegt de maatschappij: "Het politieke karakter der staking bleek vooral op de vergaderingen der stakers, waar personen, niet tot het personeel der Maatschappij behorend, het hoogste woord voerden". Weisfelt, Deli Spoorweg Maatschappij, p.188, die deze zinsnede aanhaalt, sluit zich bij deze visie aan.
 61. Rapport staking D.S.M., p.14-5.
 62. Brief B-27.
 63. Sumatra Post, 1-10-1920.
 64. Deli en de arbeidersbeweging, opgenomen als bijlage V. In "Die Vertragskulis", Die Rote Gewerkschafts-Internationale, Februar 1923, p.166-9 gaat Malaka ook nog in op deze staking. Hij geeft een nogal gechargeerd beeld van de staking. De N.I.P. wordt verweten een nogal tweeslachtige houding te hebben ingenomen. De oorzaak hiervoor lag in het feit dat naast Indonesiërs ook vele Indo-Europeanen lid waren van de N.I.P. Daarbij waren ook grondbezitters en bourgeois, die vanzelfsprekend tegen de staking waren. Ten gevolge van de staking zijn er in de N.I.P. ernstige spanningen ontstaan.
 65. Pendjara I, p.61.
 66. Brief C.W.Janssen aan G.Horensma, 22-10-1920 (AH). Uit brief C.W.Janssen aan G.Horensma, 17-11-1920 (AH) blijkt dat Horensma voor het vinden van een leerkracht verwees naar de onderwijsinspecteurs. H.I.S. = Hollandsch-Inlandse School; voortgezet onderwijs voor zowel Hollandse als Indische leerlingen. Zie ook Pendjara I, p.62.
 67. Brief A-13.
 68. Brief A-15.
 69. Pendjara I, p.61.
 70. Uit brief A-12 (1-9-1920) blijkt dat hij al vierhonderd gulden heeft afgelost. Zie ook brieven A-10 en A-11.
 71. Overzicht van afbetalingen, opgemaakt door G. Horensma (AH). Zie ook de briefwisseling Tan Malaka - G.Horensma. In brief B-29 toont Malaka zich bezorgd over zijn schulden.
 72. Pendjara I, p.62; zie ook brief C.W.Janssen aan G.Horensma 17-11-1920 (AH).
 73. Pendjara I, p.63.
 74. Brief B-29. Zijn ontslagaanvraag werd pas in februari 1921 algemeen bekend. Sumatra Post, 16-2-1921.
 75. Pewarta Deli, 29-9- of 1-10-1920 in Overzicht van de Inlandsche en Maleisch-Chineesche Pers, samengesteld door het kantoor voor Volkslectuur en aanverwante aangelegenheden (IPO), 1920, nr.41. Ook in Sumatra Post, 26-10-1920.
 76. Sumatra Post, 30-10-1920.
 77. Bijvoegsel Javasche Courant, 24-12-1920. Een uitslag van de stemming was niet te achterhalen; waarschijnlijk zijn de gegevens hierover niet in Nederland aanwezig.
 78. Java Bode, 15-1-1921.
 79. Brief B-29.
 80. Koloniaal Weekblad 5-5-1921, ontleend aan Neratja, 19-1-1921.
 81. Brief B-29.
 82. Brief B-24.
 83. Ook Sakti Arga, Tan Malaka Datang, p.16-7 en Tamar Djaja, Trio Komoenis Indonesia, p.9 achten de Delitijd doorslaggevend hiervoor. In deze tijd maakte hij volgens Tamar Djaja een ontwikkeling door van marah (boos) naar merah (rood). Het vertrek van Malaka werd volgens deze schrijvers voorafgegaan door een conflict over beleefdheidsvormen; een valstrik die de Hollandse vijanden van Malaka voor hem hadden opgezet.
 84. Sumatra Post, 24-2-1921.

CORRESPONDENTIE TAN MALAKA - G.H.HORENSMA (JANUARI 1920 - JANUARI 1921)

A-7.

Tandjoeng Morawa, den 4 Januari 1920

Geachte Heer,

Toen ik te Sabang aankwam, werd ik door Uw brief verwelkomd en ... ver-rast. Met genoegen merkte ik op, dat U wel blij was met mijn betrekking. Dat was dan ook wat men noemt een bof.

Na twee tegenspoeden achter elkaar met 't examen beseffende, dat de schuld eindelijk een groot bedrag is geworden, heb ik eindelijk het besluit genomen, om maar te gaan verdienen.

Een paar maanden tevoren had ik me reeds overtuigd van de bereidwillig-heid van Dr. Janssen (Directeur v.d. Sanembah Mij, dien ik al ruim een jaar kende) mij aan een betrekking in de Oost te helpen.

Dit kwam mij op het beslissende moment zeer goed te pas. Het resultaat dus, dat ik als onderwijzer voor de koelikinderen op de San. Mij terecht kom. Hoewel alles natuurlijk niet zoo eenvoudig in zijn werk was gegaan, als ik het nu beschrijf moet ik mij voorloopig wel hiertoe beperken.

Nu zit ik in Tdj. Morawa samen met een Europeesche collega, aan wien ik vroeger in Holland les in het Maleisch had gegeven, om te zaak te organise-ren. (2 of 3 keer in de week gaan wij de schooltjes, die nogal verspreid liggen, bezoeken.) Alles is nog in wording. Het plan is, om behalve de leerl. geestelijk te ontwikkelen, ze ook onderwijs te geven in handenarbeid als vlechten, timmeren, enz. Opdat ze later behalve kranis ook machinisten, timmerlui of praktische arbeiders kunnen worden.

Ik had Dr. Janssen en zijn twee neven aan boord elken dag les gegeven in de Mal. taal. Vaak sprak M^c J. en ik over het groote plan. Wij staan nu vrijwel alleen met onze poging. Toch worden wij, zoowel door het Gouverne-ment als door de andere Mij^{en} (natuurlijk ook van Java) met belangstelling gadegeslagen. Slagen wij, dan ligt hoogstwaarschijnlijk een groote toekomst voor mij open. Dan is er groot kans op, dat ik overal als apostel van het nieuwe idee, moet optreden. (Mr. Hardeman, a/'t Ministerie v. Koloniën ver-bonden, die ook met de Coen reisde interesseerde zich bijzonder voor het volksonderwijs; eveneens Mc Bernie, ook Coenreiziger, lid van de Volksraad en "Radja tabak" van O.Java.)

Zoover is het echter nog niet, en wij moeten nog steeds experimenteren. Door de heilige samenwerking, tusschen blank en bruin, hopen wij ons plan te kunnen verwezenlijken.

Nu wat anders Mc Horensma! Gaarne verneem ik van U hoe U de aflossing v.m. schuld geregeld wilde zien. Ik verdien wel 's waar f 350 (+ vrij huis + vrij geneeskunde + vrij postpapier en postzegels) 's maands, toch kan ik in de eerste maanden nog geen bokkesprongen maken. Ik moet mij meubelen aanschaffen, keukengereedschappen, kleeren enz enz, die allemaal kapitalen verslinden. Toch hoop is 's maands een bedrag van f 50 te kunnen missen. Ik had altijd zuinig geleefd en hoop het nu nog te kunnen. Maar het is voor mij een onbeschreven wet, om als de Eur. collega's stand te houden. U be-grijpt me wel! Het volgende jaar verdien ik f 400 en kan dus veel ruimer ademen.

Het ongeluk komt zelden alleen, blijkbaar ook niet het geluk. Als ik in Holl. wilde blijven dan kon ik een betrekking van Amaroellah overnemen + een betrekking a/e cursus voor de Mal. Taal in Leiden, waar v. Ronckel a/'t hoofd stond. Te samen kon ik per jaar + f 2000 verdienen. Maar dan zou ik mij dit buitenkansje natuurlijk moeten laten ontglippen. Ik heb nu in Hol-land trouwens vrienden genoeg, die wel wat in de melk te berokkenen hebben, en die mij desnoods aan 't een of ander baantje kon helpen. Nu Mc Horensma, mijn dank voor Uw uitstekende hulp!!

Hopende U eens in de vakantie terug te zien en na U en Mevrouw een geluk-kig nieuw jaar te hebben toegewenscht.

Als altijd

Uw toeg.

Ibrahim.

A-8.

2 April 1920.

Geachte Heer,

In het kort deel ik U mede, dat ik U hierbij de vijftig gulden toestuur. Wilt U zoo goed zijn mij p.o. een kwitantie te sturen. Meer heb ik U nog niet te vertellen. Maak s.v.p. geen aanmerking op de mogelijke taalfouten. In Morawa pleegt men geen bewijs v. verzending te geven. D.i. ook geen postkantoor. Wilt U ook daarom dan zoo goed zijn, na elke ontvangst desnoods zonder een briefje een kwitantie te sturen?

Na hartelijke gr. ook aan mevrouw.

Uw toeg.

Ibrahim.

A-9.

2 Mei 1920

Beste Mc Horensma,

Uw beide brieven heb ik in orde ontvangen. Hierbij zend ik U f 80 (-zegge tachtig gulden). D.i. de gewone maandelijksche afbetaling van f 50 plus de levensverzekeringspremie loopende van October tot Januari. Die van J. tot April zal ik U wel de volgende maand toesturen.

Meer heb ik U voorlopig niets te vertellen. Het is verder het gewone leventje op 'n kebon - verveling en geestelijke dood - Van studeeren zal er niet veel komen, Mr. H. Ik heb mij dan ook niet opgegeven voor de H.A.

Van 7 tot 11 uur op mijn schooltje midden op 'n heete prairie. Van 11 tot 2 uur vrij. Dan ben je ook niet geneigd te studeeren, zelfs niet gewoon te gaan zitten. Een klein dutje na 't eten is gebruikelijk en noodzakelijk. Dan van 2 tot 4 uur weer naar school tusschen de patjolende, vloekende en prutsende koelikinderen. Als ik thuis kom, dan heb ik voorloopig een goeden werkdag achter den rug gehad. Kranten lezen is verder wel te doen. 's Avonds na het eten (± 8 uur) ben ik dan vrij tot 9 uur waarna ik dan naar bed ga. U ziet, er blijft heusch niet veel tijd meer over voor mijn verdere geestelijke ontwikkeling. De kwestie is dit, dat je alleen 's morgens tot 8 of 9 uur en 's avonds studeeren kan. Voorloopig kan ik mij na viereen nog wel vrij noemen. Maar binnenkort moet ik lessen geven in 't Javaansch met 'n Javaansche krani, Dat doe ik 3 x in de week. Twee keer buiten mijn standplaats. Dan zullen de uren tusschen 6 en 9 nog wel door heen en weer reizen verloren gaan. Daarbij moet ik mij telkens voor die Jav. lessen voorbereiden.

U ziet, ik heb, ondanks mijn verzekeringen, U toch veel verteld. U moet het me maar ten goede houden, dat ik te veel zwam over het vervelende kebonleven. De geest, die er heerscht trekt mij niet aan en zal 't ook nooit doen zoodat ik vrijwel op mij zelf ben aangewezen. Wat kan mij die tantièmes schelen, waar ze uitsluitend voor gloeien die vrouwen en die pleziertjes in Medan. Mijn verblijf in Europa heeft mijn oogen open gedaan voor Maatschappelijke vraagstukken. Ik zal er maar niet verder op ingaan. Ik zal mij wel voortslepen in dit kebonleven, omdat ik eenmaal verplichtingen heb. Daarna ook geen dag langer onder dezen toestand, al kan ik 3 x zooveel als nu verdienen.

Ik had U natuurlijk al eerder kunnen schrijven, dat ik voor het onderwijzersbaantje al bitter weinig voelde. Maar onze scheiding van ± 6 jaar heeft mij dat belet. Nu heeft U mij weer teruggezien en U heeft nu misschien een andere indruk over mij gekregen dan voor 6 jaar, toen ik nog heelemaal niet wist, wat ik worden moest. Had ik U v.uit Holland geschreven hoe 't eindelijk daarop stond dan was er misschien kans op, dat U mij niet meer begreep, omdat U te ver af was van de omstandigheden, die zooveel invloed op mij hadden uitgeoefend.

Tot slot deel ik U mede, dat ik sedert een paar weken probeerde 's morgens om 5 uur op te staan om mij ten minste een uur te kunnen wijden aan de economische studie. Het is mij evenwel niet altijd gelukt.

Nu Mc Horensma, ik zal maar eindelijk eens eindigen.

De hart. groeten, ook aan mevrouw

Uw toeg. Ibrahim.

Taalfouten s.v.p. niet àl te veel aanrekenen!

Yrs lbr

Heeft U op Batavia uw tegenstanders onschadelijk gemaakt?

A-10.

T. Morawa, den 11 Juni 1920.

Beste Mc Horensma,

Ik ben er erg van geschrokken, toen ik uw kaart ontving. Zoo maar even-
tjes zoo'n beetje adjunct inspecteur geworden en dan nog wel in Weltevreden!!
Wat een promotie en in wat een korten tijd! Zoo'n bokkesprong zal ik niet
maken; maar ik laat mij niet door U overbluffen! Wacht maar.

Aan den anderen kant vond ik het jammer, dat ik niet meer in uw winter-
paleis in koele F.d.K. kan opscheppen. Weltevreden is zoo ver, maar alweer
... wie weet!

Nu zit U bij de "Stovia".¹ U zult nu toch geducht die heertjes de les
lezen, of niet? Of zult U zich tegenover uwe oude onverzoenlijke politieke
tegenstanders eens de edelmoedigheid gaan spelen? Ik hoop van dit laatste,
want tegen uw versche Biroegaansch²-Dictatoriale mokerslagen zullen de
ongekookte Sophisten wel niet bestand zijn.

Zoo net ontving ik een brief v.d. "Algemeene". Ik zal voortaan de premie
maar zelf betalen. Van den heer Fabius nog geen bericht. Ook nog geen be-
richt van U over mijn geldzending (tachtig gulden) van 2 Juni. Wilt U
s.v.p. p.o. schrijven of 't terecht is gekomen? Soeliki toen f 100. Geen
bericht.

Hopende tenslotte, dat deze promotie spoedig door de allerlaatste be-
kroond zal worden, verlangende spoedig als gast bij U te mogen komen en na
hartelijke groeten ook aan mevrouw

Uw toeg. Ibrahim.

1.Stovia = School tot opleiding van inlandsche artsen.

2.Biroegaansch is voorzover ik kon nagaan geen geografische aanduiding.

De betekenis van het woord of de achtergrond voor het gebruik ervan is
mij onbekend.

A-11.

T. Morawa, den 5 Aug. 1920.

Beste Mc Horensma,

Wilt U zoo goed zijn mij p.o. te melden, wanneer 't examen voor de Hoofd-
actie (mondeling en schriftelijk te Batavia gehouden wordt? Ik houd mij
verder aanbevolen voor alle mogelijke inlichtingen daaromtrent.

Mevrouw. Uw brief heb ik ontvangen. 't Is nog niet zeker, dat Mc Bouman
naar Menado gaat. Hij heeft gevraagd om in Soeliki te mogen blijven.¹ Ik
heb verleden week van hem een kaartje gekregen, ook meldende de ontvangst
van de 200. guldens. De weg van T. Morawa is nu door gevluchte contractanten
erg onveilig gemaakt. Daarom was ik een beetje bezorgd over mijn geldzen-
ding.

Den 2den dezer heb ik U weer f 50 gestuurd. Ik hoop, dat U 't in orde
zult ontvangen.

Hopende verder, dat U spoedig een woninkje zult vinden

Uw toeg.

Ibrahim.

1.De genoemde Bouman was wellicht J.Ph.J.Bouman, assistent-resident van
de afdeling Painan in de Minangkabau. Regeerings - Almanak voor Neder-
landsch-Indië 1921, II, p.229.

A-12.

T. Morawa, den 1 Sept. 1920.

Beste Mr Horensma,

Hierbij weer f 50 (vijftig gulden).

In 't kort heb ik U nog 't een en ander mee te deelen als antwoord op uw schrijven dd. 10 Aug.

U vroeg mij naar het totaal van de door mij reeds verzonden afbetalingen.

Deze zijn resp:

2 April '20 f 50

2 Mei '20 f 80

2 Juni '20 f 80

2 Juli geen (storing door de verhuizing.)

2 Aug f 50

Nu weer (1 Sept.) f 50

De levensverzekeringsspolis heb ik ook ontvangen (niet van den heer Fabius) en de premiën over April, Mei en Juni ook reeds in Medan afbetaald aan denzelfden zoetsappigen heer van vroeger, die in gezelschap was van nog zoetsappiger heeren. U weet misschien wel, dat de Algemeene nu met een paar andere lev. verz. is samengesmolten. De heeren haalden mij over opnieuw een verbintenis aan te gaan.

"Werk, studeer en spaar!" was uw raad. Dat heb ik ook altijd gedaan. Aan de "Ankoe Bank" reeds f 400 gestuurd. Nog een paar maanden dan heb ik het grootste deel afgelost. Dan kan ik wat ruimer ademen.

Wat de studie betreft, ik ben er altijd hard mee bezig. Verleden maand de schriftelijke cursus voor de H.Acte uit Holl. besteld. Dus kan ik de volgende maand wat repeteeren en mijn kennis hier of daar was uitbreiden. Bovendien ben ik ook bezig a/d economie en geschiedenis, waarin ik later diploma's hoop te behalen. Gelukkig een vriend in Medan gekregen, die M.O's heeft v.d. beide genoemde vakken en bij wien ik nu ook in Medan vaak kom aankloppen. Hij is een jonge Hollander, socialist, en secretaris v.d. Handelsvereniging dus een practicus en theoreticus met de wijsheid en de kalmte van ... (hm!)... een Hollander!

De heer Tameling vroeg mij laatst, of ik hier b/d Sanembah voorgoed wou blijven. Dan zal de Mij een nieuw huis voor mij bouwen. In de vraag lag dus opgesloten, dat ik hier b/d San. kon blijven. Het antwoord zal U wel kunnen raden. Ik gaf nog geen beslissing; zeide echter, dat ik hoogstwaarschijnlijk wel op Java een plaats zal trachten te krijgen en wel met 't oog op mijn verdere plannen en studie.

Inderdaad kan ik hier genoeg op mijn eentje studeeren. Maar U weet toch ook wel, dat voor een examen noodig is contact met den leeraar, die op de hoogte is van de exameneischen. Anders is er groote kans op, dat je datgene bestudeert, wat absoluut niet noodig is. En nog meer bezwaren levert het verblijf op 'n kebonschool: Weinig of geen Hollandsch praten, enz. enz.

Daarom ook zoo gauw als 't kan weg. Schrijft U mij s.v.p, wanneer het examen voor de H.A. gehouden is. Hoe lang enz. enz. Ik kan 't hier wel haast van niemand anders vernemen. Vertelt U ook meteen, hoeveel ik bij eventuele plaatsing b/'t Gouvernement op Java kan verdienen.

Hopende van U een spoedig antwoord te vernemen na hart. gr. ook aan mevrouw

Uw toeg.

Ibrahim.

A-13.

T. Morawa, den 20 Oct. 1920.

Beste Mr Horensma,

Gisteren heb ik met den heer Janssen gesproken over mijn toekomstplannen. Die zijn als volgt: "Het volgende jaar examen doen voor de hoofdacte, daarna verder studeeren in de economie en geschiedenis".

Het bezwaar is natuurlijk 't verblijf op zoo'n kebon. Zooals ik U meermalen heb geschreven is studeeren voor de H.A. haast ondoenlijk, zoo niet onmogelijk. Naast de algemeene bezwaren nog deze: "Geen natuurkunde proeven kunnen zien, niet kunnen teekenen enz. enz.

Daarom is 't verblijf op 'n groote plaats wel noodzakelijk.

Toen Mc Janssen mij vertelde, dat ik U weinigs positiefs omtrent mijn plannen meedeelde, antwoordde ik, dat ik ook nog niets positiefs kon besluiten, aangezien ik vroeger in Holland beloofde 2 jaar in Deli zou blijven.

Ik zeide verder hierop, dat ik b.v. gaarne op 'n betrekking op 'n over een paar maanden te stichten H.I.S. in Medan zou willen solliciteeren.

M^c J. had er geen bezwaar voor, dat ik binnen afzienbaren tijd mijn tegenwoordige werkkring verliet om ergens anders mijn studie voort te zetten -

Nu opent zich voor mij plotseling een nieuwen weg. Ik zou natuurlijk 't liefst dit jaar die H.A. willen hebben. Daarom dan maar ook 't uiterste voor doen. Verder lijkt het me toch 't beste toe op Java te zitten, waar ik zeker beter in de geheimen van 't Indische examen gewijd zal kunnen worden.

Als ik b.v. een betrekking kan krijgen op de een of ander H.I.S. te Bandoeng? dan was de zaak klaar. Kunt U mij soms hierin helpen?

Als ik van U binnenkort kan vernemen, hoe het daarmee staat, dan kan ik 't verder overwegen welke plaats mij 't geschikt toelijkt: "Medan of Bandoeng b.v. In elk geval heb ik dan meer keuze. Voorloopig zal ik maar op mijn eentje repeteeren.

Gisteren is de cursuslessen van Holthuizen uit Holland gekomen -

De vorige maand heb ik U niets kunnen sturen. Ik moest n.l. mijn broertje wat steunen. Hij is nu op mijn aanraden van de M.U.L.O afgegaan en is nu helper b/d post op Padang. Natuurlijk had hij geld noodig voor zijne uitrusting enz. - Bovendien moesten deze maand de premiën der Levensverzekering betaald worden. Dan conjunctuur was dus in 't nadeel van mijn portemonnaie.

Misschien zal de geschiedenis zich deze maand weer herhalen. Nu de zaken zoo staan, moet ik natuurlijk wat sparen voor reizen straks of voor iets anders.

Ik hoop met 't oog op den tijd zeer spoedig een antwoord van U te vernemen.

Na hartelijke groeten ook aan mevrouw

Uw toeg.

Ibrahim.

A-14.

Tg. Morawa, den 5 November 1920.

Beste Mc Horensma.

Hierbij weer f 50 (vijftig gulden.)

De polis is nog niet terecht, althans ik heb ze niet ontvangen. Heb ik U geschreven van wel? Dan is 't een vergissing geweest. Ik had alleen de premiën betaald.

Het examen komt dus al heel gauw! Ik wou 't toch probeeren. Half slagen is een winst en niet slagen levert ook iets goeds.

Ik kan al heel gauw van hier weg. Ik hoop spoedig van U te vernemen, hoe 't met een betrekking voor mij staat.

Ik heb inlichtingen in Medan ingewonnen. De menschen raden mij aan toch cursus te loopen.

Hopende gauw van U bericht te ontvangen en na hart. gr. ook aan mevrouw

Uw toeg.

Ibrahim.

A-15.

Tg. Merawa, den 31 Dec. 1920.

Beste Mc Horensma,

Tot op heden heb ik nog geen antwoord gekregen op mijn brief van zeker wel ruim anderhalve maand geleden. Wel had de heer Janssen toen hij nog niet vertrokken was een zeer bescheiden stukje voorgelezen uit uwen brief aan hem gericht.

Toen meende ik, dat U niet al mijn vorige vragen had beantwoord. Ik vroeg indertijd geloof ik ook naar vacante betrekkingen op de H.I.S. hetzij in Bandong of in Batavia.

Maar urgent was 't niet, anders had ik U natuurlijk direct met een anderen brief lastig gevallen. Ik zelf sta nog voor een beslissing; kan nog niet heelemaal besluiten.

Ik voel er veel voor in Medan te gaan schoolmeesteren. Daar heb ik het oog op een spoedig te openen gemeenteschool. Maar er moet nog met het oog op subsidies op de goedkeuring van de regeering gewacht worden. Zit ik in Medan, dan zie ik wel kans nog wat bij te verdienen door middagcursus te geven b.v. Mijn leus is in deze paar jaren toch; schuld afbetalen en een flinke reserve voor de eventueele voortzetting van mijn studie.

Daarom kan ik mij bezwaarlijk verbinden aan het Gouvernement, hoewel ik het vooruitzicht heb later pensioen te krijgen in dit geval misschien reisgeld, zoo ik eventueel Java kan krijgen. Het Gouv. betaalt zoo karig en maakt geen haast met 't plaatsen van iemand naar een plaats waar er hoofd-actecursus is. Het kan best gebeuren, dat het mij juist naar den "achterhoek" stuurt. Dan ben ik nog verder van huis.

Blijft er dus voor mij over zoo ik naar Java moet naar een gemeenteschool te solliciteeren. Moet ik 't dan van Deli uit doen? Wat dunkt U? Maar ik ken juist school noch plaats. Ik zou dan in den blinde moeten solliciteeren alleen voor een paar honderd gulden reisgeld, als dit tenminste later terugbetaald wordt, wat ik ook niet weet.

Bij zooveele onzekerheden had ik 't maar beter gevonden het volgende werkprogramma te volgen: "Gewoon een paar uren per dag werken voor de H.Acte.

Zoo ik Medan niet kan krijgen, dan met de eerste de beste boot naar Batavia.

Daar desnoods examen doen.

Verder op Java zelf uitmaken op welke school en waar ik het best zal werken.

Voor reis- en desnoods verblijfkosten van een paar maanden, ben ik er al op voorbereid. Zoodat ik ten allen tijde een ticket kan nemen en mijn tenten ergens op Java kan slaan.

Ik ben dus slag- en reisvaardig. Ik heb gestudeerd en gespaard. U kunt mij verder elken dag verwachten of niet verwachten.

Ik moet U nog 't een en ander vragen: "Moet ik mij van Deli uit opgeven voor de H.A? of kan ik b.v. daarmee wachten tot midden Februari? Kan ik voor 't geval, dat ik niet Medan maar Java als standplaats kies, al mijn paperassen persoonlijk of schriftelijk de examencommissie overhandigen? (15 F. n.1?)

Kunt U mij een goedkoop, nu ja niet al te chique pension opgeven, zoodat ik met mijn 3 à 4 dierbare doch zeer groote kisten niet overal heen hoeft te slingeren om een behoorlijk onderdak te krijgen?

Mij diep en nederig verontschuldigen voor al mijn gevraag en na hartelijke groeten ook aan mevrouw

Uw toeg.

Ibrahim.

(in marge) Het inzicht van de Sanembah in zake het onderwijs is veranderd en zwaar ook. Er zal voortaan alleen in 't Javaansch les gegeven worden. Ik wacht nog op de Jav. onderwijzers. Dan kan ik gaan.

Ibrahim.

A-16.

Tg. Morawa, den 16 Jan. 1921.

Beste Mr Horensma,

Ik moet U nog even schrijven over de geldzending. Deze maand moet ik f 200 (zegge twee honderd gulden) belasting betalen. Nog nooit heeft zich dat in de annalen van mijn boekhouding afgespeeld. Het is om er van te schreien. Zoo maar ineens f 200 !

Het ongeluk komt zelden alleen. Niet alleen moeten alle krachten worden verzameld om voor een behoorlijk gevuld reisotje te zorgen, maar ik moet nog tegelijkertijd f 30 afstaan aan de zoetsappige heeren te Medan.

Tegen zulke aanslagen is een salaris van f 350 natuurlijk niet bestand. Daarom moet ik U dezen keer maar weer mijn eerbiedig excuus aanbieden met de oude belofte wat flinker op te schieten, zoodra de zaken weer normaal loopen.

Voorloopig heb ik niets nieuws te vertellen.
Mijn hart. groeten ook aan mevrouw
Uw toeg.
Ibrahim.

Zoo net heb ik Uw brief ontvangen. Wat een mooie naam heeft Uw tegenwoordige woonplaats en een poëtische - "Gang Baroe" Dat begrijp ik. Maar Gandangdia! Heeft 't misschien iets met een Menangkabausche gondang of te wel "een trom" te maken?

Wat zou 't daar heerlijk wonen wezen. Altijd muziek! Nu dat verdient U wel, als oud Biroegaansche dirigent!
Ibr.

CORRESPONDENTIE TAN MALAKA - D.J.L. VAN WIJNGAARDEN
(DECEMBER 1919 - JANUARI 1921)

B-23.¹

Afz Sanembah Mij
Tandjong Merawa
Medan.
Colombo 8 Dec. '19.

Beste Dick,

Wel bedankt voor je zeer vertrouwelijke brief! Al je brieven zijn naar de Oost meegegaan, hoor! Ik hoop ze steeds te kunnen vermeerderen. Schrijf je me dan geregeld. Wij zijn aan wal geweest. Col. is mooi hoor! Je krijgt hier alle mogelijke indrukken.

Nu Dick, hart. gegroet
Als altijd Yrs Ibrahim.

1. Ansichtkaart geadresseerd: Den Heer D.J.L. v. Wijngaarden, Brouwerstr. 49B, Rotterdam. Afgebeeld is een Hindoetempel in Colombo.

B-24.

T Morawa, den 16 Febr. 1920.

Beste Dick.

Wat ben ik geschrokken, toen ik jou brief ontving. De oude Dickie van caricaturen en humors ontpopten zich ineens in een der felste oppositieman tegen alle richtingen en partijen in. Ik juich het ten zeerste toe; nooit naprater zijn. Ik zeg daarmee niet, dat ik in alles met je eens ben. Ook ik ben nog een zoekende of liever een onderzoekende. Ik heb reeds een hoofd-richting gekozen in het maatschappelijk en Godsdienschtig leven, als ik dit laatste zoo noemen mag. Deze vraag houdt mij nu bezig: "Is het bovennatuurlijke mogelijk? Ik ben nu te midden van een mystisch aangelegd volk. Vandaag of morgen hoop ik een ware mysticus tegen het lijf te loopen. Er zijn kunstmakers, doch er zijn ook overtuigden onder. Deze laatsten moet je hier zoeken, want ze timmeren niet aan den grooten weg.

Het maatschappelijke idee, meende ik ook reeds te zullen vinden. We leven nu in een tijd, waarin de verschillende wereldbeschouwingen tegen elkaar botsen. Het idee, dat uit dezen Chaos te voorschijn komt is onvoorwaardelijk bestemd om voor langen of korten tijd te worden aangehangen. Goed en slecht zijn immers betrekkelijke begrippen. Men placht goed te noemen, datgene, wat aan de eischen des tijds voldoet. Zie daar nu het Communisme. Dick, waartoe wij jonge onbevooroordeelden het oog moeten wenden. Het helpt ons niet, of wij nu al beweren, dat het mislukken zal of dat het herschenschim is. Evenmin, kunnen wij de schurken, die ook onder de Communisten te vinden zijn voor het ware communisme houden. Want, dat er nog eerlijken onder zijn, bewijst wel het feit, dat de heele wereld zich wapent, tegen dat vervloekte stelsel. Zegeviert het over de heele wereld, of blijft het een der hechtste organisatie en bouwt het verder op, dan is dat voorloopig de staatkundige waarheid. Totdat ... ja totdat het misschien als elk ding of zaak of idee op deze wereld, na den tijd van volwassenheid te hebben bereikt weer af te takelen en van het wereldtooneel te verdwijnen.

Je ziet, ik ben nog een toeschouwer, -- een wachtende dus. Ik zal me maar voorloopig hiertoe bepalen en zal je beweringen maar liever niet weerleggen. Trouwens je kunt zelf ook de leer van 't Communisme opdiepen. Als je dat gedaan had, dat had je zeker nooit gezegd hebben, dat de communisten vernielers, en de S.D.A.Pers werkers zijn. Ik zeg nogmaals, ik hoef het niet te weerleggen, want dat is al zoo vaak beweerd en zoo vaak weerlegd. Ik wist ook dat vlak voor mijn vertrek, dat vele jonge menschen en anderen er heel anders over begonnen te spreken.

Ook hier nemen de Europeanen maar nooit de moeite om werkelijk de menschen te verstaan. Dat is het (= Indie) geweest en dat is het nog. Dat is de algemeene gedachte. Als er wat gist onder het volk dan is dat het werk van opruiers en volksmisleiders. En blind zullen nog duizenden der Europeanen blijven voor de ware aard der beweging, voor de ware nooden der

bevolking. Zij leven seneng (tevreden) en hebben geen behoefte. Ze zijn dom. Daar valt niets aan te tornen. Of je zus of zoo beweert, daar reageert men tegen met te beweren: Zij zijn nog onrijp enz. enz. M.a.w. dat is niet waar, wat je zegt. Ik zwijg ook wat dat betreft tegenover de Europeanen. Wat help het? Daarbij komt nog het rassuperioriteitsgevoel. Men kan onmogelijk afstand doen van de oude positie en macht. Men wordt vatsig in al zijn bewegingen en denken. Als ik te lang tusschen de Eur. hier zit, dan ben ik heelemaal stom. In Holl. probeerde je nog wel eens over 't een en ander te praten. Maar hier, salaris, tantiën, verlof. Niets anders. Ja, dat is niet te veel gezegd Dick. Het is niet om je landgenooten te kleineren. Als jij hier was, dan werd je ook zoo. Mijn opinie is, jullie hooren hier niet thuis. Ik bedoel niets onhebbelijks mee Dick. Klimaat, volk en beschaving als ik 't zoo noemen mag zijn heel anders. Men denkt er natuurlijk niet aan, dat over te nemen en zich aan te passen a/d meerderheid. Niets doen, alles laten doen, de hoogste toean uithangen brullen, ja trappen, dat is de beste manier om 't prestige hoog te houden. East is east... enz is niet heelemaal waar. Een mensch uit 't Noorden kan best een Oosterling verstaan hoor en omgekeerd ook. Nu Dick, als je mij weer schrijft, dan zal ik 't als altijd natuurlijk weer terugschrijven. Het doet me werkelijk goed een brief van jou te ontvangen.

Als altijd

Yrs Ipie.

B-25.

T Morawa, den 19 Mei 1920.

Beste vriend,

Ik was heel blij je brief te ontvangen. Je moet mij niet kwalijk nemen, dat ik wat laat ben met de beantwoording. Ik kan er heusch niets aan doen. Ik moet tegenwoordig hard werken. Haast den ganschen dag dienst. Voor Studie sta ik geregeld om half vijf op. Ik heb in den laatsten tijd bovendien al 3 artikels geschreven voor het Indisch Bolsjevistisch blad (Het Vrije Woord - dus Holl. blad.) Haat ik elke Hollander of blanke? Geloof me maar, dat ik achting zal blijven toedragen, voor menschen, die zich het lot mijner landgenooten aantrekken. Dick, ik weet heel goed wat nationale en wat klassestrijd is.

Ik zal verder heel kort zijn, want dit is nu de vijfde brief, die ik schrijven moet. Niet boos wezen, dat je taal misschien wat radbraak. Ik heb geen tijd om te corrigeeren. Ik zal maar eenige voornaamste punten in jou gedachtengang aanraken.

Dick, verwacht geen heil van de Evenredige Vertegenwoordiging. Denk je, dat alles een haartje anders zou worden, zoolang de productiewijze nog onaangetast en zoolang het persoonlijk eigendom gehandhaafd blijft, zoodat een klein deel der menschen leeft ten koste der massa, zoolang onderwijs, politie en leger allemaal klasseinstellingen zijn? Dacht je, dat 100 Troelstra's met 100 x zoo'n grooten mond maar zonder revolutionaire, doelbewuste massa achter zich ooit in staat zullen zijn de kapitalisten uit hun bevoorrechte posities te verdrijven. Zoolang de productiewijze en het persoonlijk eigendom geen verandering ondergaan, zoolang zullen de maatschappelijke tegenstellingen, misschien met verandering of verwisseling van personen, gehandhaafd blijven.

Ben je heusch zoo bang Dick voor die vernielers? "Men moet de staatsorganen van de bourgeoisie niet eenvoudigweg overnemen, maar ze stukbreken. (Ik citeer uit 't hoofd!) - aldus Marx, toen hij over de Parijsche Commune schreef. Men krijgt toch geen "Titanic" als men het rotte schip "De Willis" van de Rott. Lloyd gaat opkalefateren? Dat geloofde wel de heeren als Schaper, Vliegen en Ebert en Scheidemannen. Deze laatsten zijn door hun gesjacherd met de rechtsche zoo afhankelijk geworden v.d. militairen, zoodat men onmogelijk meer van hervormingen kan spreken. D.i. het parlementarisme! Zie ook Lloyd George - Northcliffe. Een pot nat!

Die vernielers zijn ook geen ideale communisten, Dick. Die scheppen de voorwaarden voor het communisme gelijk de Dictatuur van het proletariaat het ook doet. Wat nu in Rusland gebeurt is slechts een begin van de over-

gangstoestand. Er wordt ondertusschen heel hard gewerkt aan het onderwijs voor alle kinderen. Ja zelfs de lesuren voor de analphabeten worden tot werkuren gerekend dus door den Staat betaald! Mannen als Loenakarsky en Maxim Corki zijn er borg voor de toekomstige volksopvoeding. Je weet, dat Corki eerst tegen 't Bolsjewisme was, zelfs zeer sterk tegen. Hij is pas later 't Bolsjewisme gaan aanhangen. Zoo zijn Krassin, Nogin die nu voor Sovjet Rusland handel gaan drijven met de vertegenwoordigers v.d. Westersche Staten, ex-kapitalisten. Maar om bij Corki te blijven, moet ik je dit zeggen, dat die Shaw van jou voor den oorlog precies van dezelfde richting was als Corki, Anatole France, Romain Rolland en nog vele andere. Wiemaakt zich nu nuttiger voor de maatschappij de bespiegelende Shaw, die door den oorlog n.b. der nationale imperialistisch idee ging verheerlijken - of die Corki, die met Loenakarsky ruim 5000 van alle mogelijke bekende werken in het Russisch heeft vertaald?

Met die eentonigheid in 't Socialisme, die je zoozeer vreest zal 't wel gaan, als iedere aanleg en gave de gelegenheid worden gegeven zich zonder belemmeringen als nu te ontwikkelen. Maar daarvoor is rust noodig. Dat wordt den Russen door de kapitalistisch West-Europa niet gegund. Alle mogelijke legers worden op hen af gestuurd. Het zal geen wonder wezen, als vandaag of morgen het Bolsjewisme neergeworpen wordt. Maar dat is zijn schuld niet. Zijn geest zal voortleven. En gelouterd door den strijd zal het weer te voorschijn komen totdat de macht in handen komt van den Arbeid, totdat de menschen niet meer afhankelijk zullen zijn van crisissen, depressiën, speculaties en als zulke fraaiigheden meer, kortom totdat de menschen de natuurkrachten zullen aanwenden ten bate van het geheel.

Nou voorloopig genoeg, anders zou je straks misschien nog denken, dat ik al uit Rusland of uit dien Socialistischen hemel ben geweest. Wil je aan Bussbach zeggen, dat ik zijn brief heel laat heb ontvangen, zoodat mijn antwoord hem onmogelijk meer van nut kon zijn.¹

Dick, spoedig een antwoord van je verwachtend Als altijd
Yrs Ibrahim.

Hoogstwaarschijnlijk krijg ik binnenkort f 420 ± de maand. Is dat niet om te watertanden. Is dat niet om je wat kalm te houden en dat geschreeuw in Het Vrije Woord te staken! Lach niet. Een ander snakt er naar!
je lpie.

1.G.J. van Busschbach, klasgenoot op de kweekschool, kan zich niets meer herinneren van de briefwisseling met Tan Malaka. Mondelinge mededeling.

B-26.

T Morawa, den 4 Aug. 1920.

Beste Dick,

Je brief heb ik gisterenavond ontvangen. Door lichte ongesteldheid kan ik hem nu pas beantwoorden. Wat verschillen wij in meeningen toch veel van elkaar, Dick. Daarom hoeven wij natuurlijk niet van elkaar te gaan vreemden, wel? Integendeel. Wij kunnen juist daarom of elkaar op 't juiste spoor brengen, of versterken. Ik kan niet anders dan kort zijn, ondanks dat wij in vele opzichten zooveel in opvattingen verschillen. Het gaat niet op, om over de allereenvoudigste socialistische principes, die voor ons reeds lang overwonnen zijn, nog te gaan debattereeren. Ik zal je verder maar op voet volgen.

Dat de klassenstrijd licht zou ontaarden in nationale heeft natuurlijk geen bestrijding. Maar ik beweerde ook niet, dat de heele Indische natie reeds op 't standpunt stond van den klassenstrijd. Indie begint pas te strijden, en is er zich nog niet volkomen van bewust in welken vorm en richting hij 't voeren zal. Maar als hij merkt, dat de heele "kapitalisten-bent" van de heele wereld een is tegenover "kolonie en Proletariaat" dan zal hij van zelf zijn armen uitstrekken naar de overige wereldproletiaat.

Dick, ik wil natuurlijk niet persoonlijk zijn, bovendien ik ken mijn vriend Dick veel te goed. Maar, waar je beweerd hebt, dat je je heil niet zoekt in de schatten van de wereld, als o.a. in de Evenr. Vert., maar wel in je ziel en in je God, daar stel ik tegenover dat millioenen en millioenen,

ja de meerderheid 't niet kunnen. Zwoegen van den vroegen morgen tot den laten avond voor 'n paar kapitalisten. Onzeker van de allernoodzakelijkste levensbehoeften, terwijl er overvloed is in de wereld. Verstoken van elk soort hooger onderwijs en beschaving, enz. enz. enz.

Holland kan je nog niet tot een normaal voorbeeld nemen. Holland is gesteund vooral door Handels en Koloniaal kapitaal, die minder drukkend zijn dan industriekapitaal. Bovendien dankt Holl. veel aan 'n koloniebezit. Maar denk ook aan de Ruhrindustrie, Saksen en de uitgestrekte mijnendistricten in Engeland en ziet rond op Java, Engelsch Indie en Egypte, waar schatten worden verdiend ten koste van de ziel, ja 't leven van millioenen. Dat is heusich heel kort gezegd. Ik kan niet anders. Verzwijgen moet ik nog kinder- en vrouwenarbeid, ontwijking van 't familieleven. Verzwijgen: oorlog, imperialisme. Dit alles ter wille van de meerwaarde, d.i. het Arbeidersbloed.

De kwestie van de "minderheid" is een zeer betrekkelijke, hoewel een echt stokpaardje van de bourgeoisie en zijn knechten in het Westen. Volgens jou zouden de communisten in de minderheid zijn. D.i. ook zoo, omdat 9/10 der menschen of kapitalisten zijn of met hen sympathiseeren of hun knechten zijn. Daar zijn zij er zich niet van bewust, of als dat het geval is, dan zijn zij nog te lam en te beroerd om op te staan of zij laten zich lijmen door de onuitputtelijke kapitalistische lokmiddelen.

Jij houdt niet van heerschen nog beheerscht te worden. Juist. Als dit laatste je deel was, wat dan? Als jij niet zoo gelukkig en begaafd was als je nu bent? Moest jij dan de eeuwige prooi worden van iemand, die 't "goud" had? Jij vindt alle regeering, beperking, organisatie uit den boze "een belediging aan de koninklijke onzer vrije ziel aangedaan". Dat vinden de Bolsjewisten ook. Zij verschillen alleen hierin met jou, dat die koninklijkeheid van die vrije ziel, niet komen kan, wanneer er nog bezitters en bezitloozen zijn, wanneer 9/10 der menschen zich moeten afschacheren terwille van nietsdoeners.

Sanembah Mij verdient nu volgens ruwe berekening f 5 millioen. Maatschappelijk kapitaal f 1½ mill. Van die f 5 mill 65% naar Holl. voor de aandeelhouders. De koelies, die den Godsganschendag werken verdienen f 0,46 per dag. Moraal, fijnheid? Och, mijn lieve ziel. Dobbelen, overspel, het laagste $\pm$ der mensch aangewakkerd nog... als zij maar werken! Je reinste kapitalisme.

Zij, de Bolsjewisten willen eerst de voorwaarde scheppen, voor die vrije koninklijkeheid.

Ook die "rasverbetering" komt op 't program der communisten. Niet alleen op papier, maar daadwerkelijk uitgevoerd. Lees de pogingen van Maxim Gorki van Loenacharsky. Lees de richting van 't moderne onderwijs, onderwijs voor allen, gebaseerd op de praktijk, zoodat men geen verwaande kantoorheertjes en inktkoelies alleen krijgt. Toegepast de selectie, de specialisatie en individualisatie. Ik zeg slechts "lees 't! Dan weet je, dat je verlangde "omvorming" zich noodwendig zal gaan voltrekken en wel op 'n vrije bodem. Die "wedergeboorte" geschiedt niet dan na een geslacht minstens, maar zal nooit geschieden door 't gepreek alleen. De daad in alles. Afbreken, wat tegenstaat, niet opkalefateren, geen lapwerk! Shaw staat in ideeën trouwens niet ver van de Bolsjewisten af. Integendeel. Evenals alle Russische intellectueelen van alle rangen, die eerst de Bolsjewisten ook als de laagste menschensoorten beschouwden, als de avonturiers en bandieten is Shaw en nog andere grootheden $\pm$ Engeland nu evenals de eersten nader tot hen gekomen. Lees de oproep dier Rus. intellectueelen (proffessoren, ingenieurs, letterkundigen v. naam) aan de Westersche intellectueelen, waarmede Shaw zich solidair had verklaard.

Niet waar? Als 't maar eerst goedgaat. Dan zullen de weifelaars vanzelf wel achteraan komen aandraven. Ook zijn er maatregelen genoeg genomen op rechtsgebied, om 't rechtsbewustzijn op te voeren. Geen klasserechtsinstellingen meer, waar de eenvoudige maar oprechte ziel in verdwalen, omdat de vakgeleerden der bourgeoisie 't monopolie van rechtskennis en spitsvondigheden hebben. Vergeet niet de politieke instelling der Sovjet, de economische instellingen. Ik kan 't natuurlijk op 'n briefje als deze niet uiteenzetten, maar ik durf je te verzekeren, dat zij stevig in elkaar zitten

en vooral, dat de Bolsjewisten wel degelijk "opbouwen". Natuurlijk vind je die uiteenzettingen niet in Handelsblad, de Rotterdammer of Haagsche Post.

Voor de wedergeboorte is tijd nodig. Daarvoor moet eerst vervallen de Staat, (Lenin zegt afsterven.) ook de Dictatuurschap. Immers de Staat, ook de Dictatuur v.'t Proletariaat is volgens Marx de erkenning en 't product der onverzoenlijkheid van de klassetegenstellingen. M.a.w. elke Staat is een dwang. Nu moet de Staat zijn een regeering v.d. arbeiders over de paar kapitalisten dus v.d. meerderheid over de minderheid zooals ze lichter is geworden; ten slotte moet zij afsterven.

Voor alles is tijd nodig. Maar dat wordt den Bolsjewiki niet gegund. Niet opbouwen zeggen de kapitalisten aller landen, maar vechten. Zij laten ook niet na, alle hun knechten op hen af te sturen. Dan zeggen zij nog, dat die Bolsjewisten niets anders vermogen dan af te breken. Maar zij vertellen er niet bij, dat die verfoeilijke bandieten, ondanks honger, ondanks economische ontwrichting, toen zij 't heft in handen kregen, ondanks verdierlijking en verhogering der massa nu de laatste knechten v. de kapitalisten, Polen n.l. weten te kraken. En de gewone burgers denken natuurlijk niet verder.

Daar wil ik nu niet verder op ingaan Dick. Alleen zeg ik je vantevoren, dat door dat vechten het ideale kan te niet gaan, ja, dat zij 't werk voorloopig moeten staken, om 't over te laten a/'t communistische nageslacht.

Minacht je de Dictatuurschap? (Daaronder natuurlijk ook Lenin, Bucharin, Krassin en nog zoovele anderen, die ik heusch niet minder acht dan Shaw.) Ik heb er niets tegen te zeggen. Wel, wil ik dit opmerken, dat de Dictatuur niet alleen beteekent heerschen. Zij doet 't nu uit noodzaak, omdat de ex kapitalisten er niet na zouden laten hulp v. binnen en v. buiten te laten aanrukken. De tegenwoordige D.v.'t. Proletariaat echter beteekent ook de kiem van het Socialisme, die heel lang beschermd moet worden, eer zij zich heelemaal kan zuiveren van alle kapitalistische aankleefselen. Ook dit kun je minachten.

Dus Dick "de communisten blijven beweren, dat wat nu in Rusland gebeurt, slechts een begin is van de overgangstoestand.

Je zuchtte er in je brief, omdat 't een gruwelijke begin is. Maar ik zeg je, dat 't niets is vergeleken b/d miljoenenmoord van d. laatsten grooten kapitalistischen oorlog, ... door gulzigheid bedreven. Gulzigheid, die nooit bevredigd zal worden. Gulzigheid die zich uitte en nog uit in concurrentie, speculatie, imperialisme ten koste v.d. massa. Dat is 't karakter v.'t. kapitalisme. Het kan ook niet anders.

Wacht nog maar een tijdje. De dans zal waarschijnlijk wel weer beginnen. Luister slechts naar 't sabelgerinkel in Azie en Amerika. Waar 't kapitalisme zich ook vestigt, 't zal zijn karakter niet verloothen.

Je zult mij misschien weer zeggen: "Dat ben ik met je eens. Maar daarvoor de innerlijke geboorte. Ik zou 't ook zeggen, als 't niet tot 't Utopisme behoorde. Rest mij slechts om voor de revolutie te zijn, mits op den voorgrond een duidelijk ideaal en ermee een kern, een bewuste massa, want, de domme massa, zooals je zegt, kan in den revolutie tijd wonderen verrichten.

Verleden week ben ik met de Redacteur v.d. Sumatra Post in 'n polemiek gewikkeld. Reden was 't Bolsjewisme. Door mijn vrienden in Medan ben ik te weten gekomen, dat die goede man nooit eens de moeite nam 't socialisme te bestudeeren. Op raad v. hen heb ik 't maar gestaakt. Het wordt toch een gezam : de ruimte. Hij ging maar af van wat men : de krant zeide en meer niet. Zoo gaat 't ook met de meesten.

Nu Dick. Tot den volgenden keer maar weer. Ik zal maar eerst eindigen. Ik feliciteer je met je behaalde successen. Ik hoop dan ook, dat je al heel gauw een stevige positie in deze maatschappij veroverd. Daar twijfel ik dan ook geen oogenblik naar. Je ziet ook, dat ik geen heelen dag voorbij heb laten gaan je brief te beantwoorden. Met mij gaat 't ook goed. Een paar geestverwanten, met wie ik al heel gauw vriendschap heb gesloten in Medan getroffen. Een voorzetter v.d. assistenbond en een secretaris v.d. Handelsvereniging. Dus beide Europeanen. Nu is 't leven minder saai geworden. Ik kan voortaan weer wat van gedachten wisselen. Nu Dick nogmaals succes : je verdere pogingen. En vertel me veel van Holland, die ik nog lang niet vergeet.

Als altijd yrs
lpie.

B-27.

T.Morawa, den 11/10 1920

Beste Dick,

Je brief heb ik reeds 2 dagen geleden ontvangen. Toch nu pas beantwoord. Ja, Dickie, je moest je beurt afwachten. Een paar dagen lag je brief op mijn schrijftafel, zoo somber ondanks de groene kleur der enveloppe.

Nu wordt hij reeds minstens voor den derden maal gelezen. Telkens is de indruk na 't lezen 't zelfde, somber, zeer somber, toch 't is waar. Daarom ook dubbel waard, gelijk alle brieven van jou. Luchtig tijdens een zekere voorbijgaande periode, onverschillig haast, toen jij met het militaire pak rondliep, alles bekritiseerend, uittlachend of bespottend. Het leven toen uitlevend. Het heiligste haast ontheiligend. Toch juichte ik, niet om die daad op zich zelf, maar om de ongemeene openhartigheid en de uitstekende opmerkingsgave in alles en de zuivere weergave daarvan.

Ken jij je dat tijdperk nog indenken? Ik wel, want de brieven uit dien tijd zijn netjes ingepakt en naar Indie meegenomen als 'n verrijking mijner eigen ervaring, omdat ik in de getrouweheid volkomen geloofde.

Nu een ander tijdperk. Worstelend met je zelf en de wereld erbuiten. Nog niet heelemaal wetend wat te gelooven en te volgen toch ernstig ernaar strevend het te weten en de consequentie ervan te aanvaarden. Ik ken wel die afwisselende perioden Dick. Ik ben ouder dan jij en ik maakte door afkomst, condities in 't leven en opvoeding die perioden sneller door, want de sterke contrasten vallen direct voor 't oog. Voor mij was er nog een kwestie van Oost en West op 't spel, die mijn pas om die verschillende perioden te doorloopen versnelden. Te ver, om alles in bijzonderheden te vertellen. Heusch, maar wees ervan overtuigd, dat de uit- en inwendige druk op mijn ziel, als 't woord niet te groot voor is, niet minder krachtig was. Nu juich ik, dat ik aan dien druk ben ontkomen, met zegepraal, want ik krijg nu een vaster geloof in de dingen dan anders. Ik krijg vooral 't geduld, de verwezenlijking van 't geloof af te wachten, desnoods ze niet mee te maken.

Een ziel als van jou, ontvankelijk voor indrukken zal zich ook wel sublimeren. Ondanks zijn schijnbare onmacht, zal zich juist over rijkdom aan fasen en ondervinding een vaste vorm aannemen.

Dit zij eerst gezegd moeten worden, eer ik de redenen moet opnoemen, waarom ik jou brief 2 dagen heb laten liggen. Eergisteren moest ik een brief beantwoorden v.e. partijgenoot uit Semarang, dien ik uit Holland heb leeren kennen. Gisteren een reuze stuk geschreven naar aanleiding van de staking bij de Delispoor te Medan. Een staking (over de heele lijn) die verloren is, omdat er nog geen organisatie was en er nog geen organisatie kon zijn. Daarvoor is de Bond nog te jong de leiders nog te onervaren, de tegenstanders alles in syndicaten, te machtig. Toch genoeg lessen voor de arme drommels, die vrijwel geïsoleerd staan tegenover het kapitaal, omdat de poenale sanctie, de vervloekte moderne slavernij, de ondernemingscontractanten verbood mee te staken. Geen nood! Door vallen en opstaan zullen de arbeiders overal hun weg wel zelf vinden. Zij beseffen hier nu, dat zij zich hechter aaneen moeten sluiten. De stakingsleiders kwamen mij raad vragen, toen 't verloren was. Ook voor dien tijd. Maar ik woon ± 16 KM van Medan af en... positie, niet waar? Ik moet mijn f 5000 schuld toch afbetalen?

Nu gaan zij een Arbeiders Bond voor de heele Oostkust stichten. De gekozen leiders zijn allemaal van onze richting, althans nu. De stuwwracht van beneden uit is zeer groot. Elk intellect, die hart heeft voor de verdrukten moet helpen naar evenredigheid. De staking zelf was ook de zuivere wenschen der massa; zonder de leiders eerst te kennen gingen zij over de heele linie staken. Eerst later kwam 't contact tusschen leiders en de stakers.

Mijn vriend Krediet, dien naam zal je wel uit het Handelsblad gelezen hebben is de slachtoffer der staking. Hij was voorzetter der Assistenten Bond van Deli met ruim 1000 leden. (halve kapitalisten.) Hij verbood onmiddellijk toen de staking uitbrak hand- en spandiensten te verrichten. De assistenten konden er niet mee accoord gaan. "Dat zijn toch inlanders, die staken! Zij bedreigen onze positie." Dan hen maar bemoeilijken in hun eerlijke poging tot lotsverbetering. Ruzie tusschen Krediet en een groot deel der leden. Krediet gewonnen, glansrijk. Toch weigerde hij te blijven als

voorzetter en vertrekt toch naar Holland. Aanbod hem verder te laten studeeren voor advocaat etc. door hem geweigerd. Een kerel uit een stuk.

Ik ken nog meer van zulke Hollanders, onder de jongere tenminste, hoewel met 'n lantaarntje te vinden. Is het geen stuk "wonder" Dick, dat Oost en West elkaar in de arbeidersbeweging vindt? Is 't internationale in zekeren zin, misschien ook in den ruimsten zin des woords niet mogelijk?

Nog geen maand geleden, moesten de Medansche leiders niets van een compromis met Hollanders weten. Zij hebben alle redenen toe. Niet voor niets is de 300 jarige overheersching. Maar Krediet werd door iedereen begroet zelfs onder de felste nationalist. Mijn kameraad, vroeger ook nationalist en panislamist weigerde verleden week lid te worden eener te stichten arbeidersbond, indien welke vreemdeling dan ook uitgesloten werd. Toch zal hij hoogstwaarschijnlijk voorzitter worden. Het socialisme en zijn methode dringen zich op in den economischen en politieken strijd tegen 't kapitaal. Men wist, dat hij de arbeidersbeweging wel op goede banen zal kunnen leiden. 't Is nog te vroeg om te juichen; 't is een uiterst moeilijk werk, maar hoe kan de mentaliteit toch veranderen, niet waar?

Je kijk in de Hollandsche politieke groepen en arbeidersbeweging is juist. Hij is het resultaat van 'n gezonde kritiek. "Alles versnippering en geen bewuste massa. Dat is de kern van je oordeel. Dat is mijns inziens volkomen juist. Dat leert ook het Marxisme: "alleen daar, waar de industrie 't verst is gevorderd 't kapitaal en de arbeiders het meest geconcentreerd, daar slechts kun je een volkomen bewuste arbeidersklasse treffen. In Engeland b.v. met dat reusachtige complex van mijnen of in de Rijnstrekten. In Holland heerscht het Handels- en Koloniaal kapitaal. Daarom minder drukkend. De industrie is niet ontwikkeld genoeg; bovendien slechts plaatselijk, mede door gebrek aan of afwezigheid van erts en steenkolen in eigen bodem. Arbeiders versnipperd; dus geen krachtige verscherping tusschen kapitaal en arbeid. De burgerlijke ideologie en de Kerk kunnen hun invloed sterk uitoefenen.

Ten slotte nog iets over specialisatie en selectie, waar je blijkbaar nog ietwat huiverig voor bent. Ach, Dick, vaak dacht ik als ik in onderwijszaken van 't communisme ploeterde of in debat met den een of ander trad, aan jou in den eersten plaats, van den Berg ... etc om maar bij onze klas te blijven. Geloof je niet, dat èn de Maatschappij en de individualiteit (niet te verwarren met 't individualisme alias egoïsme, zooals 't kapitaal predikt) beter gediend was als aan dezulken meer gelegenheid werd gegeven zich ten volle te ontwikkelen en een andere eierzucht in den mensch werd opgewekt dan 't grof materiële? En aan den andere lichten als Abt Ritsema en Bakker¹ - om maar bij de bekenden te blijven - een wat bescheidener opvoeding werd gegeven? Maar dat kan 't kapitalisme eenmaal niet. De zoon moet een waardige desnoods waardiger erfgenaam worden van den vader.

Het communisme heeft de individualiteit niet te doodden of te verminken, als men daaronder ten minste niet verstaat de prachtigste woning, de mooiste vrouw en de grootste rijkdom. Lees eenvoudig Bali, met zijn primitieve Communisme (Aug. de Witt: "Menschen en Natuur in Indie!) Daar vindt men een merkwaardige uiting van gemeenschappelijk bezit (de sawah's - Soebaks vereenigd; de heele orde en beschaving draait om genoemde instelling.) Dat is een volk van kunstenaars, dat gelooft in 't leven. Dat harmonieert en lacht met de natuur!

Wat de aristocraten en adels in Indie betreft, Dick, wel, die zijn natuurlijk als elders, waar afkomst en traditie iemands adeldom bepaalt. Ongenaakbaar, vol hoogmoed, conservatief en... rot. Zij gaan natuurlijk tegelijk met de geldadels van hun troon weg, zoodra de eerste wezenlijke proletarische bestorming losbarst. Laat ze maar zoolang gelooven in hun adel.

Als slot moet ik je hartelijk feliciteeren met je geslaagde pogingen.

Als altijd je vriend

leb

1. Abt Ritsema is een onbekende figuur; Bakker waarschijnlijk de kostganger bij de familie Koopmans in de tijd dat ook Malaka en Van Wijngaarden daar woonden.

B-28.

Tg. Morawa, den 8/12 1920

Beste Dick,

Wees zoo goed mij de volgende boekjes te sturen:

Repetitie-Atlas I Ned. en Indie	} J.B.Rodenburg.
II Europa en de Werelddeelen.	

Zij zijn nog in herdruk. Daarom durf ik ze niet rechtsstreeks aan een boekverkooper te bestellen. Als zij nog niet klaar zijn, dan moet ik wachten en ik heb ze binnen deze paar maanden nodig. Misschien heb je nog 't oude. In elk geval je kunt 't beter informeeren. Wil je 't voor mij doen? Geef al de gemaakte onkosten s.v.p. op. Ik zal je ze later wel vergoeden.

Misschien doe ik 't Maart examen. Ik zoek binnenkort een betrekking op Java. Het is mij te eenzaam 't Deli en ik kan niet verder studeeren. Bovendien wil ik 't Indie zelf wat meer zien. Een betrekking bij 't onderwijs is zoo te krijgen.

Ik zal je later er wel uitvoeriger over schrijven.

Mijn voorlopig adres zal dan zijn:

p/a Horensma adj. Insp.

Pension Bekkering, Rijswijk N° 3

Batavia.

Mijn beste groeten

Yrs Ibrahim.

B-29.

Tg. Morawa, den 5 Jan. 1921

Beste Dick,

Als je dezen brief ontvangt, ben ik hoogstwaarschijnlijk al lang op Medan of Java. Ik heb ongeveer 1½ maand geleden ontslag gevraagd en wacht nog op mijn opvolger. Nu, ik wil ook wat anders zien. Ja, zien vooral. Het reizen en opnemen zit mij diep in 't bloed. En als ik goed bij kas was, dan zat ik zeker nog niet in Indie. Nog lang niet, dan was ik nog ergens in 't bedrijvige Westen, den haard van alle wordingsmogelijkheden.

Dick, het is een geweldigen tijd, waarin wij nu leven. Ik reken mij tot de gelukkige, dat ik in dezen tijd leef. Ik zal ook trachten den tijdsgeest waard te zijn. Ik kan er in mijn eenzame verblijfplaats uren achtereen beschouwen, vergelijken, kortom met hart en ziel opgaan in 't grootsche.

Het is hier niet de plaats om over de moeilijkheden te spreken, die ik in den laatsten tijd heb ondervonden, door mijn openlijke uitingen van sympathie met den tijdsgeest. Ik tel die moeilijkheden niet, want ik gevoel mij steeds sterk, als mijn uiting waar is - d.w.z. gemeend. Financiële gevolgen is ook maar een kleinigheid. Alleen zit mijn schuld, door studie 't Europa me wat in den weg. Anders had je zeker zooiets van een Deli kabaal moeten hooren. Zij zijn o zoo bang. Maar zij hebben ook gevoelige plekken. Gevoelige plekken, o, Deli met de "poenale sanctie" (=verplicht arbeid) of in nuchter Hollandsch, moderne slavernij.

Nu Dick, ik zeg, ik zal er niet hierover uitweiden, want dan ben ik morgen nog niet over uitgepraat. Je houdt 't me maar ten goede, dat ik verder dezen keer kort zal zijn. Ik ga binnenkort weg. Waar ik werken zal, is als gezegd nog niet zeker. Niet, dat ik vrees geen baantje te zullen krijgen. Het gebrek aan onderwijskrachten is hier zoo groot, dat ik wel overal binnen kan vallen; uitgaan dan weer "in" als 't moet. De kwestie is, dat ik het voor mij zelf nog niet kan uitmaken, waar ik 't vruchtbaarst werken zal. Die beslissing wordt bovendien bemoeilijkt door reeds genoemde financiële verplichting. Anders, was ik immers vrij?

Medan belooft veel, maar Java natuurlijk ook. Als ik begin met openbare actie, dan kan ik natuurlijk moeilijk weer aan een betrekking komen. Ondanks dat is er genoeg verbinding. Nu ben ik b.v. candidaat gesteld voor den Volksraad. Hoop om erin te komen heb ik zeer weinig. De verkiezing is zoodanig ingericht, dat ik maar moet speculeeren op de benoeming door den Gouvern. Generaal. Hoop om gekozen te worden heb ik niet, om de eenvoudige reden, dat niet 't Volk (o, ironie, Volksraad!), maar de gemeenten van heele Indie 't moeten beslissen. Nu die gemeenten zitten natuurlijk vol geldhaaien

en bierknechten. Was 't Volk de kiezer, of een deel v.'t. volk desnoods, dan was ik er zeker van, dat ik er kwam, want geloof maar, dat ik van S.O.K en Atjeh er wel achter mij zou hebben. Zoo ver is 't al lang. Maar de stem van die paar millioenen geldt niet. Daarom maar hopen op de benoeming.

Benoomd of niet, in elk geval ben ik verplicht een baantje te zoeken, want zooals 't ernu staat brengt de eventueele benoeming niet genoeg op. Ik ben in beide gevallen genoodzaakt ergens te gaan schoolmeesteren. Waar, dat zal ik je dan wel spoedig berichten.

Dat wat mij zelf aangaat. Dit moet ik je nog toevoegen, dat je dezen brief maar voorloopig niet moet beantwoorden, voordat ik je mijn nieuwe standplaats opgeef.

6 Jan. '21.

Wat jou haat tegen de Katholieke Kerk betreft, kan ik je wel direct zeggen, dat dat vernietigingsplan ook op mijn programma staat. Alleen ga ik niet naar de S.D.A.P. Vriend, deze organisatie vernietigt niet. Daar moet je niet wezen. De S.D.A.P. brult, maar als erop daden aankomt, dan schrikt zij voor de consequentie terug. Zij lapt, maar vernietigt niet en bouwt dus ook niet op. Want om te bouwen en goed te bouwen, moet men 't oude eerst tegen de vlakke schoppen. Ziet de Ebertpartij in Duitschland! Wat doet zij, of liever, wat kan zij doen, wat bereikt zij met den mond alleen? Nog een tijdje verder, dan komt de Ludendorffs weer op de prop met de ... kroonprins. En nog een tijdje dan behoort de S.D.A.P. ook tot het verleden als het Liberalisme. Nu begint 't er al aardig op te lijken. Kletsen en kool en geit sparen!!

Verder hoeven wij ernstig lang bij stil te staan, ik bedoel b/d Kath. Kerk. Zij is, Dick, zuiver een economische inrichting. Het begon al met het uitspreken v. 't. beginsel: Geef den keizer, wat... enz. Toen is de zuivere gloed uitgedoofd. Een compromisgeest is achteruitgang, precies als 't S.D.A.P isme of Kautsky-anisme. Hoe kan 't anders, ideaal en rijkdom in handen van de groote heeren. De Kath. Kerk is in mijn oog bovendien de laagste kapitalistische uitbuiting, omdat er bovendien God bij gehaald is. Maar dat Judasisme vind je in elken Godsdienst. Ik kan 't je die moeite besparen naar die Islam toe te gaan, Boedhisme of wat dies meer zij. Ik zag in Colombo - en in veel geroemde Achter Indie, waar 't B.me 't zuiverst heet bewaard te zijn, moet 't nog beter zijn - in Colombo dan zag ik een paar priesters prachtig gekleed, ofschoon in geel, bedoeld voor den eenvoud. De oogen naar den grond gericht, in de hand een soort belletje, waarmede zij de menschen opriepen om aalmoezen te geven. De B. priesters mogen niets bezitten. Nu die verachting voor 't slijk der aarde gaat blijkbaar zoover, dat zij in genoemd A. Indie, waar 't B.me het zuiverst is bewaard gebleven, in plaats van koperen maar liever een gouden belletje gebruiken.

Over den Islam zullen we ook maar zwijgen. Ook daar is de leer vóór de praktijk. Tot zoover is elke praktijk meestal nog gericht op 't slijk der aarde: prachtige betrekking of rijkdom. Vrede voor dengene, die 't grootste kapitaal of paleis hebben. Geen wijziging, geen storing in de verhouding tusschen den heer kapitalist en den arbeider tusschen de ministers of andere kap. knechten en de massa. Vrede onder de broeders op deze aarde. Dat is het recept in Christelijk Europa, Boedhistisch Achter Indie en Brahm. of Moh. Voor Indie. Vrede, als je je maar afschachert terwille van groepje heerschers of kapitaalbezitters en wat hiernee annex zijn.

Ik heb me eens zelfs laten inweiden, heel stikumpjes, want ik schaamde mij, dat ik zoo weetgierig was. Zoo, had ik met eigen oogen willen zien, wat 't Islammysticisme was. Dagen had ik me aan een leiding onderworpen. Mijn conclusie was tenslotte dit: dat 't heel mysticisme hoogstwaarschijnlijk wel poespas of verkneukerij of beide tegelijk. Bah, ik walg ervan al dat bedrog, overal, waar de godsdienst insluipt.

Niet dat ik de deugd opzich zelf loochen, die ook 't doel was van den Islam b.v. Ja, was, want die deugd was alleen doel, toen Mohammed zelf nog zeer sober leefde. Maar toen de volgelingen uit het woeste Arabie kwamen en kennis maakten met vruchtbare landerijen en rijke steden, toen was 't recept weer 't bekende: vrede tusschen de bezitters en machthebbers en de uitgebuiten. Toen werd de natuur sterker dan de leer. Toen leefde de deugd, toen moest hij leven slechts onder hoogstenkelen, die hoegenaamd geen invloed op

't geheel konden hebben.

Nu, deugd, uitstekend. Maar eerst de "grond", waarop de deugd kan groeien en rijpen. Zoo is deugd en vrede in mijn oog slechts mogelijk langs de revolutie. Zoo heeft de materialistische Maxist feitelijk een idealistisch achtergrond. Maar in de eerste plaats de vernietiging van wat deugd en vrede tegenhoudt. En wat goed is of kwaad dat weten wij zoo langzamerhand allen wel, zoo niet filosofisch dan toch intuïtief. Iedereen, de stomste voelt b.v direct, wat rechtvaardig is, niet waar? Ook wat honger is, en een kind uit de Jordaan begeert evengoed mooie schaatsen als 'n kind uit het Spiegel.¹

Nogmaals Dick, tot over een maand!

Ik zal je spoedig berichten.

Als altijd Yrs

Ibrahim.

1. Villawijk in Bussum. Brief D. van Wijngaarden, 21-10-1972.